

Drugi dio

**Učenje kroz demokratiju i
ljudska prava**

Poglavlje 1 Uslovi nastave i učenja

**Poglavlje 2 Postavljanje ciljeva i izbor
materijala**

**Poglavlje 3
Razumijevanje politike**

**Poglavlje 4 Upravljanje procesima učenja i
određivanje oblika učenja**

**Poglavlje 5 Vrednovanje učenika,
nastavnika i škola**

Učenici ne bi trebalo da samo poznaju, na primjer, svoje pravo na participaciju – već takođe moraju biti sposobni i da ga primijene. Upravo zato potrebno im je omogućiti praksu i obuku unutar školskog života putem participacije u donošenju odluka i vršenjem uticaja na školsku sredinu i na druge načine. Nastavnici, na primjer, učenicima moraju pružiti priliku da iznesu svoje mišljenje, kako o nastavnim temama tako i o pitanjima vezanim za podučavanje i upravljanje školom. Ova vrsta nastave i učenja zahtijeva pripremu. Nastavnik zbog toga treba unaprijed dobro da razmisli o različitim elementima svoje profesije. To se naravno odnosi i na podučavanje uopšte. To je pogotovo neophodno u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava budući da je životno iskustvo učenika neophodni dio ovog pristupa. Na koji način se to može integrisati? Kako osigurati da se svi učenici čuju? Kako nastavnik može biti siguran da učenicima neće nametnuti svoje mišljenje? Stoga predlažemo pet koraka koje treba uzeti u obzir:

- Koji su uslovi nastavnog procesa i učenja?
- Koji se ciljevi moraju postaviti i koji materijali odabrati?
- Koji su specifični koncepti politike koja se mora uzeti u obzir?
- Na koji se način shvataju procesi učenja i koje oblike podučavanja izabrati?
- Kako se mogu vrednovati rezultati (učenika, nastavnika i škola)?

Ovim priručnikom podržavamo nastavnike u traženju odgovora na ova osnovna pitanja predstavljajući im radne materijale koje mogu koristiti kao nastavna sredstva u slučaju potrebe.

Poglavlje 1

Uslovi nastave i učenja

1. Uvod

U planiranju svojih časova potrebna vam je dovoljno jasna ideja o karakteristikama i uslovima učenja kako u razredu kao cjelini tako i među pojedinačnim učenicima. Važno je razumjeti djecu i njihove razlike: opseg raznolikosti njihovih vještina i sposobnosti, snaga i slabosti, uvjerenja, stavova i interesa.

S jedne strane potrebno je ustanoviti uslove učenja u razredu u odnosu na planirane nastavne ciljeve. S druge strane, pri samom izboru ciljeva i tema, morate se osloniti na svoje poznavanje osobina pojedine djece i cijelog razreda.

Identifikovanjem uslova učenja završava se prvi dio preliminarnih objašnjenja. No, u daljem planiranju treba uzeti u obzir i opšte uslove u kojima će se odvijati samo učenje. Konačno, ne smijete zanemariti vlastite vještine podučavanja; na taj način možete biti sigurni da ćete ih djelotvorno upotrijebiti i nastaviti da ih razvijate a da se pritom ne preopterete prezahvatljivim zadacima.

Na početku ovog poglavlja nalaze se ključna pitanja, a u nastavku i radni materijali koji se mogu koristiti kada god se za to ukaže potreba.

2. Zadatak i ključna pitanja za uslove nastavnog procesa i učenja

2.1 Zadatak

Na početku ovog poglavlja nalaze se ključna pitanja. Nakon njih slijede pitanja za vašu samoprovjeru koja nude detaljniji pristup različitim aspektima uslova učenja.

2.2 Ključna pitanja

- Koja znanja i vještine učenici već posjeduju?
- Koja znanja i vještine ja posjedujem?
- Kojih vanjskih uslova moram biti svjestan?
- Šta znam o učenicima kao pojedincima?
- Kojim elementima znanja i informacija učenici moraju raspolagati kako bi bili sposobni da savladaju nove zadatke koji stoje pred njima?
- U odnosu na novu temu, koje (napredne) informacije, vještine i iskustva učenici već posjeduju? Šta je za njih novo, šta se ponavlja, šta je neophodno, a šta sporedno?
- Koje tehnike rada i učenja mogu da očekujem da će učenici savladati, i kakva iskustva imaju s različitim metodama podučavanja i oblicima društvene interakcije?
- Koje pozitivne ili negativne stavove, navike, predrasude ili uvjerenja mogu ili moram očekivati?
- Kako mogu savladati poteškoće, prepreke i otpor prema učenju?
- Jesam li u dovoljnoj mjeri uzео u obzir želju djece za učenjem, stanje njihovih osjećaja, njihovu otvorenost, potrebe pri učenju, očekivanja, interese, vannastavne aktivnosti i životne uslove?

- Koji su društveno-kulturalni uslovi i uticaji, a koji sistemi podrške važni za rad u učionici? Koju ulogu igraju roditelji, braća i sestre, vršnjaci ili drugi ljudi od psihološke važnosti?

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 1: Kako uzeti u obzir znanje i vještine učenika

- Šta znam o razredu?
- Koje osobine razreda moram uzeti u obzir i znati kako da na njih reagujem?
- Kako želim, ili kako moram da vodim razred (komunikacija, društveno ponašanje, poremećeni odnosi, itd.)?
- Kakva je atmosfera u razredu (kretanja u grupi, prijateljske veze, autsajderi, itd.)?
- Kojih se konvencija treba pridržavati (jezik, dužnosti, raspored sjedenja, pravila društvene interakcije, rituali, posebne prilike, ceremonije i zabave, itd.)?
- Koliko je veliki razred i koja je njegova struktura (odnos učenica i učenika, multikulturalna raznolikost, itd.)?

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 2: Kako uzeti u obzir svoje znanje i vještine podučavanja

- Koje opšte iskustvo, vještine i znanja posjedujem?
- Do koje je mjere moje znanje nepotpuno – u odnosu na sadržaje i teme, ciljeve, odgovarajuće metode podučavanja i procese učenja?
- U kojim područjima želim i sam da učim (znanje, nastavne metode, profesionalne vještine, lični kvalitet, rutine, itd.)?
- Koji mi koncept ljudske prirode služi kao glavna ideja vodilja?
- Koji je teorijski okvir, ili pojednostavljena verzija teorije na kojoj se temelje moji postupci u nastavi?
- Kako bih opisao i definisao svoj odnos s učenicima?
- Gdje su moje lične granice što se tiče radnih sati, stresa, itd.? Kako iskoristavam vlastite radne kapacitete?
- Kako boljim planiranjem svog rada, kao i drugih aktivnosti mogu rasteretiti samog sebe?
- Kako upravljam vremenom koje imam na raspolaganju, i kako se nosim s izvorima stresa?

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 3: Razmatranje opštih uslova nastave i učenja

- Kako raspoređujem vrijeme dana ili godine i vrijeme koje imam na raspolaganju za predavanja?
- Kako je učionica osmišljena?
- Kako je opremljena škola: kvantitet i raznolikost prostorija, dostupni mediji, materijali, itd.?
- Koji je okvir omogućen u smislu školske kulture (zajednički projekti za različite starosne grupe, timski rad i timske obveze, saradnja s roditeljima, lokalnim vlastima ili stručnjacima za djecu s posebnim potrebama, itd.)?

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 4: Koji su moji osnovni stavovi prema učenicima?

- Empatija, privrženost (otvorenost prema osjećajima, mislima, stavovima i potrebama), dobronamjerno prihvatanje (lično poštovanje nezavisno od bilo kakvih uslova), iskrenost, stabilnost, pouzdanost
- Vođstvo u duhu poštovanja i uvažavanja (emocionalna privrženost, induktivno rezonovanje, autoritativna kontrola, podrška društvene integracije i demokratije)

Odnosi i komunikacija u razredu

- Uzajamno razumijevanje
- Simetrični odnosi
- Zajedničko obrazovanje bez polne diskriminacije
- Upoznavanje drugih ljudi
- Prijateljstvo
 - Verbalna i neverbalna komunikacija
 - Prihvatanje drugih perspektiva i gledišta
 - Samopercepcija i percepcija od strane drugih

Atmosfera sprječavanja sukoba

- Pravedna i brižna zajednica, zajednica onih koji uče, podjela odgovornosti (nastavnici i učenici – oba pola)
- Saradnja umjesto konkurencije
 - Društveno učenje
 - Pravila i konvencije
 - Meta-komunikacija i meta-interakcija
 - Ograničenja i podsticanje

Obrazovne mjere

- Razgovori o rješavanju sukoba
- „Okrugli sto“
- Igre
- Kooperativnost kao smjernica za modifikovanje ličnog ponašanja
- Korisne povratne informacije
- Pojedinačne odgovornosti
- Kazne
- Ophođenje s maltretiranjem i nasiljem u učionici ili školi

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 5: Preispitivanje discipline i reda s demokratse tačke gledišta

- Red je neophodan u svim okolnostima. Grupa bez reda i osnovnih pravila ne može biti demokratska.
- Ograničenja su neophodna. Pravila mogu biti pogrešna ili neprikladna. No, dok su važeća, moraju se poštovati. U svakom slučaju, mora postojati mogućnost njihove promjene.
- Od samog početka, djeca treba da učestvuju u određivanju i sprovođenju pravila. Samo na taj način će se i identifikovati s njima.
- Razredna zajednica ne može funkcionisati bez međusobnog povjerenja i poštovanja. U nekim slučajevima stvaranje takve atmosfere može se pokazati kao težak zadatak.
- Timski duh mora zamijeniti konkurenciju u učionici.
- Prijateljska atmosfera u učionici od suštinskog je značaja.
- Vještine socijalizacije nastavnika važna su osnova (demokratsko vodstvo, razvijanje osjećaja pripadnosti grupi, izgradnja odnosa, itd.).
- Grupna komunikacija stalno je prisutna realnost u demokratski vođenoj učionici.
- Učenike treba podsticati na istraživanje novog kako bi učili i na vlastitim greškama.
- Unutar postavljenih granica mora biti omogućeno ostvarivanje slobode. Samo na taj način moguće je razviti individualnu odgovornost.
- Učenici će prihvatiti disciplinu i red i rado će ih se pridržavati ukoliko im pomažu da se izraze, i ukoliko podržavaju razvijanje zadovoljavajućih odnosa i radnih uslova.

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 6: Preispitivanje uloge nastavnika s demokratske tačke gledišta

Nastavnici moraju da vode i prate razred. To je njihov zadatak. Oni moraju da odlučuju o različitim stvarima, kao i da sve kontrolišu. Ono što nastavnici ne bi smjeli da rade jeste da pokušavaju da kontrolišu i misaone procese, kao i lični razvoj svojih učenika. Posebno kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava nastavnik postaje uzor svojim učenicima. Kako se nosi sa sukobima? Koje shvatanje ljudi promovirate? Sljedeća lista daje mogućnost da se odredi vlastiti položaj. Međutim, jasno je da zavisno od nastavne situacije, opšteg raspoloženja, opasnih trenutaka ili sastava učeničke grupe, itd., može biti razumno da se zauzme više autokratski ili više demokratski stav. Uopšteno važno je imati na umu: moje poimanje osobe kao nastavnika ostavit će utisak na moj svakodnevni rad s učenicima.

Nastavna situacija	Ja	Pretežno demokratska uloga
Pretežno autokratska uloga		Pretežno demokratska uloga
Vladar		Vođa
Strogi glas		Prijateljski glas
Naredba		Savjet, molba
Moć		Uticao
Pritisak		Sugestija
Zahtjev za udovoljavanjem		Pridobijanje saradnje
Nametanje zadataka		Predlaganje ideja
Učestalo kritikovanje		Često ohrabrivanje
Često kažnjavanje		Česta podrška i pomoć
„Kažem ti!”		„Razgovarajmo o tome.”
„Ja odlučujem, ti slušaš!”		“Predložiću nešto i pomoći ti da odlučiš.”
Isključiva odgovornost za grupu		Podijeljena odgovornost s grupom i u grupi

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 7: Kako razviti demokratsku atmosferu u razredu

Ako nastavnik odluči da učionicu organizuje na demokratičniji način, to je povezano s velikim ciljem. Sljedeća tabela prikazuje korake koji se mogu poduzeti.

1. Gdje sam ja i u kojem pogledu?
2. Koji ću polazište izabrati za sutra, za sljedeću sedmicu, za sljedeću godinu?
3. Kako kao nastavnik mogu da djelujem da moja škola ima koristi od mog unapređenja procesa učenja?

Kratkoročni ciljevi	Srednjoročni ciljevi	Dugoročni ciljevi
Nastavnik smanjuje ispoljavanje ekstremnog autoriteta	Nastavnik razvija praksu dvosmjerne komunikacije	Uzajamno razumijevanje između učenika i nastavnika
Nastavnik navodi razloge izbora tema obrade i nastavnih materijala	Nastavnik nudi alternativne teme i nastavne materijale	Učenici i nastavnik zajedno planiraju nastavne časove
Nastavnik objašnjava učenicima ciljeve učenja	Nastavnik predstavlja učenicima alternativne ciljeve učenja	Učenici i nastavnik zajedno biraju ciljeve učenja
Nastavnik navodi razloge svog izbora metoda podučavanja	Nastavnik predstavlja alternativne metode podučavanja	Učenici i nastavnik zajedno odlučuju o metodama podučavanja
Nastavnik navodi razloge svojih ocjena za učenička postignuća	Nastavnik objašnjava probleme u ocjenjivanju	Samovrednovanje učenika
Uvod u demokratske načine rješavanja sukoba	Nastavnik prestaje da koristi moć autoriteta u rješavanju sukoba	Rješavanje sukoba sredstvima međusobne saradnje i komunikacije
Nastavnik objašnjava načela organizacije rada u učionici	Uzimaju se u obzir predlozi učenika u organizaciji rada	Učenici učestvuju u odlukama o organizaciji rada u učionici

Uslovi nastavnog procesa i učenja

Radni materijal 8: Kako razviti školu kao demokratsku zajednicu

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i proces razvoja demokratske atmosfere ne može se odvijati samo u okviru učionice, već mora biti prisutan i na nivou cijele škole. U tom pogledu najbitniji je ključni igrač direktor.

Kao sastavni dio materijala o obrazovanju za demokratiju i ljudska prava koje je objavio Savjet Evrope, "Demokratsko upravljanje školama" predlaže ključna područja rada i korake koje treba poduzeti na putu do razvoja škole kao demokratske zajednice (vidi i Poglavlje 5 ovog dijela, Radni materijali 15-18).

Ta četiri ključna područja su:

1. Upravljanje, rukovođenje, menadžment i javna odgovornost
2. Vaspitanje i obrazovanje usmjereno na sticanje vrijednosti
3. Saradnja, komunikacija i angažovanost: konkurentnost i samoodređenje
4. Učenička disciplina

Upravljanje, rukovođenje, menadžment i javna odgovornost

Razne interesne grupe poput državnog zakonodavstva, lokalnih školskih odbora, sindikata, učenika i roditelja, kao i lokalnih zajednica postavljaju zahtjeve pred rukovodstvom škole. Kako se školski direktor nosi sa tim izazovima? Koji oblik menadžmenta primjenjuje u školi? Je li rukovođenje izgrađeno na konsenzusu i povjerenju ili ga odlikuje nepovjerenje i rivalstvo? Na koji način su podijeljene školske dužnosti? Kako se školski lider odnosi prema različitosti? Na koji način škola pokazuje odgovornost prema različitim interesnim grupama?

Vaspitanje i obrazovanje usmjereno na sticanje vrijednosti

Kako se vrijednosti poput demokratije, ljudskih prava i uvažavanja različitosti manifestuju u formalnom i neformalnom kontekstu škole? Na koji se način vrijednosti i društvene vještine promovišu kao preduslov za miroljubivu koegzistenciju u modernom globalizovanom društvu? Kako se te vrijednosti prosuđuju na nivou škole?

Saradnja, komunikacija i angažovanost: konkurentnost i samoodređenje

Škola nije odvojen entitet od ostatka društva ili stvarnog svijeta. Kakva je interna i eksterna komunikacija škole? Liči li škola više razdruženoj kompaniji ili predstavlja vrata u ostatak društva kroz svoje procese i načine komunikacije i angažovanosti? Kako škola shvata svoju misiju? Koliko je škola odlučna da sprovodi postavljene ciljeve u komunikaciji i otvaranju prema ostatku društva?

Učenička disciplina

U školi zajedno radi mnogo ljudi. Kakva pravila treba primijeniti za održavanje reda i discipline u demokratski upravljanim školama? Što učenike podstiče da se pridržavaju postavljenih pravila, i zbog čega im se suprotstavljaju? Vlada li u demokratskoj školi kaos ako učenici ne slijede nikakva pravila?

Poglavlje 2

Postavljanje ciljeva i izbor materijala

1. Uvod

Nastavnici se neprestano suočavaju s problemom opravdanosti: koji su razlozi mog izbora određenih ciljeva i tema? Identifikovanje nastavnih ciljeva i izbor tema predstavlja donošenje fundamentalnih odluka u nastavnom procesu. Ciljevi ne bi smjeli da budu samo kopirani ili prilagođeni, kao ni dogmatski nametnuti. Zapravo, trebalo bi da budu savjesno preispitivati, a konačni izbor trebao bi da se bazira na zdravom razumu i opravdanosti. Nakon toga – možda čak i zajedno s učenicima – trebalo bi da svjesno izaberete teme i nastavne ciljeve; svoj izbor promišljate u širim kontekstima i provjeravate izbor tema da bi identifikovali njihove vaspitno obrazovne vrijednosti. Ovaj je zadatak od ključne važnosti jer je broj mogućih nastavnih tema beskrajan, a vrijeme koje imate na raspolaganju za planiranje i izvođenje nastave ograničeno.

Pitanja koja slijede trebalo bi da vas usmjere i pomognu vam u složenom zadatku izbora i pripremanja nastavnih tema.

2. Zadatak i ključna pitanja za postavljanje ciljeva i izbor materijala

2.1 Zadatak

Nastavnici s osjećajem odgovornosti prema poslu koji obavljaju stalno se suočavaju s problemom opravdanosti: zbog čega sam odlučio da odaberem moguće ciljeve i teme?

Donošenje odluke o izboru nastavnih ciljeva najvažnija je od svih odluka u vezi s učenjem o demokratiji i ljudskim pravima. Ciljevi ne bi smjeli biti samo kopirani ili prilagođeni, kao ni dogmatski nametnuti. Zapravo, trebali biste ih savjesno preispitivati, a konačni izbor trebao bi se bazirati na zdravom razumu i opravdanosti. Za nastavnika je bitno da poveže nastavne ciljeve o kojima razmišlja s uslovima učenja koje učenici imaju te da ih njima i prilagodi (Vidi Poglavlje 1: Uslovi učenja i podučavanja).

Čim ciljevi postanu konkretniji, neophodno je uključiti aspekt sadržaja. Sve dok ne odlučite koji je to nivo postignuća što se tiče saržaja, to jest, izabranih tema, neće biti moguće da definišete nastavne ciljeve.

U procesu planiranja, rad na aspektima sadržaja u nastavi zahtjevan je i oduzima mnogo vremena. Na prvi pogled može da se učini da nije potrebno da se ulaže mnogo truda, budući da kurikulum postavlja jasne smjernice, a neki nastavni mediji nude detaljne predloge. Glavni zadatak, međutim, prepušten je vama, nastavniku: vi morate biti dobro vladati čitavim područjem znanja o kojem želite da podučavate; morate ga posložiti, jasno ga razumjeti, detaljno ga analizirati, kritički ocijeniti, svjesno izabrati teme i nastavne ciljeve, promisliti o svom izboru u širim kontekstima, provjeriti izbor tema kako biste procijenili njihovu vaspitno-obrazovnu vrijednost, itd. Ovaj je zadatak od ključne važnosti jer je broj mogućih nastavnih tema beskrajan, a vrijeme koje imate na raspolaganju za planiranje i izvođenje nastave ograničeno.

Sljedeća ključna i dodatna pitanja za vašu samoprovjeru namijenjena su da vas usmjeravaju i pomažu vam u tom složenom zadatku izbora i pripremanja nastavnih tema. Predlažemo da sarađujete s ostalim nastavnicima, a možda i s učenicima.

2.2 Ključna pitanja

Za postavljanje ciljeva:

- Koje ciljeve želim da postignem?
- Koje će kompetencije biti najvažnije na kraju nastavne jedinice?

- Iz kojih sam razloga odabrao ove ciljeve?
- Kako određujem prioritet svojih ciljeva (primarni i sekundarni ciljevi)?
- Koji su ciljevi bitni sada – za razred kao cjelinu, za pojedine učenike, dječake i/ili djevojčice?
- Jesam li se pobrinuo za to da ciljevi koje sam odabrao služe glavnim interesima i potrebama mojih učenika? Odgovara li zaista moja nastava onome čime su zaokupljeni moji učenici?
- Postoji li mogućnost da učenici učestvuju u definisanju ili izboru nastavnih ciljeva?
- Koliko je vremena (časova i sedmica) dodijeljeno postizanju ciljeva?
- Koje bi ciljeve trebalo da ostvare svi učenici unutar raspoloživog nastavnog vremena (opšti standard učeničkih postignuća)?
- Treba li da se definišu specifični nivoi učeničkih postignuća za učenike pojedinačno (vaspitanje i obrazovanje prema individualnim sposobnostima)?
- Jesam li osposobio učenike da sa znanja pređu na djelovanje, odnosno, mogu li sa sigurnošću primijeniti stečeno znanje?
- Na šta se fokusiram u svom predavanju – na kognitivne, lične ili društvene sposobnosti?
- Jesu li mi jasni kratkoročni i dugoročni ciljevi koji su najvažniji za moj razred, za grupe u učenju, za učenike i učenice pojedinačno?
- Jesam li ciljeve iznio jasno i eksplicitno?

Za izbor tema i materijala:

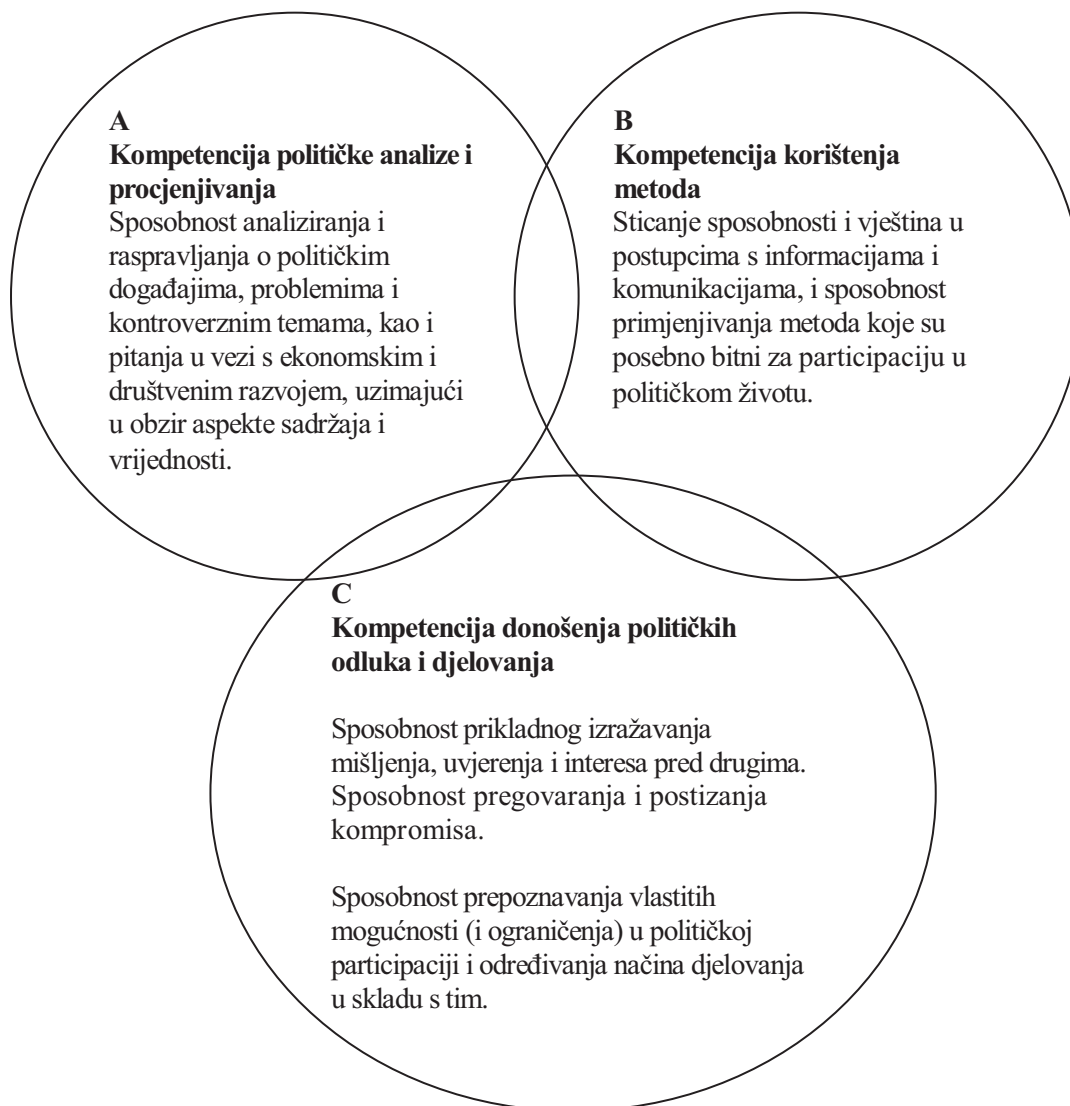
- Koje sam teme odabrao?
- Zašto sam ih odabrao?
- Kakva je struktura mojih tema?
- Je li moj izbor tema u skladu s nastavnim planom?
- Koji su aspekti tema koje sam odabrao zanimljivi mojim učenicima?
- Na koji način je učenje u školi povezano s učenjem van škole?
- Postoji li veza između teme i stvarnog života i sredine u kojoj učenici žive?
- Razumijem li dobro cijeli predmet, što mi omogućava da odaberem određenu temu? Kako se mogu bolje informisati? Treba li da sprovedem određena istraživanja ili eksperimente prije nego što na času počnem podučavati tu temu?
- Koje nastavne materijale imam na raspolaganju za pojedine aspekte te teme?
- Hoće li učenici i učenice tokom nastave moći da upotrijebe lično iskustvo, znanje i vještine (na primjer, djeca koja imaju drugačiju kulturnu ili jezičku pozadinu)?
- Hoće li tema biti jednako prikladna za specifične potrebe oba pola?
- Zanima li me odabrana tema?

Postavljanje ciljeva i izbor materijala

Radni materijal 1: Kompetencije učenika za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Učimo i živimo demokratiju i ljudska prava – Tri područja kompetencije za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Cilj vaspitanja i obrazovanja za demokratsko građanstvo jeste podržavanje razvoja kompetencija u tri oblasti, koja su međusobno čvrsto povezana tako da ne bi smjelo da se odvojeno obrađuju.

Kompetencija političke analize i procjenjivanja

Cilj je razvijanje sposobnosti analiziranja političkih događaja, problema i kontroverznih pitanja te obrazlaganje vlastite procjene. Škola može doprinijeti tom procesu podsticanjem učenika da strukturiranom analizom počnu sofisticiranije da shvataju građu.

Da bi se to postiglo potrebne su sljedeće vještine:

- prepoznavanje važnosti političkih odluka za vlastiti život;
- prepoznavanje i procjenjivanje posljedica političkih odluka;

- prepoznavanje i izlaganje sopstvenog gledišta i gledišta drugih;
- prepoznavanje i razumijevanje tri dimenzije politike:
 - a) institucionalne,
 - b) vezane za sadržaj,
 - c) usmjerene prema procesu;
- analiziranje i vrednovanje različitih faza političkih procesa na mikronivou (na primjer, školski život), mezonivou (na primjer, zajednica) i makronivou (državna i međunarodna politika);
- predstavljanje činjenica, problema i odluka uz pomoć analitičkih kategorija, identifikovanje glavnih aspekata i njihovo povezivanje s osnovnim vrijednostima ljudskih prava i demokratskih sistema;
- identifikovanje društvenih, pravnih, ekonomskih, ekoloških i međunarodnih okolnosti, interesa i razvoja u raspravi o aktuelnim kontroverznom pitanjima;
- prepoznavanje načina na koji je politika predstavljena u medijima.

Kompetencija korištenja metoda

Za učestvovanje u različitim političkim procesima potrebno je ne samo osnovno poznavanje političkih sadržaja, struktura i procesa, već i opšta kompetentnost koja se stiče i kroz druge predmete (a tu spada komunikacija, saradnja, baratanje informacijama, brojevima i statistikama). U sklopu vaspitanja i obrazovanja za demokratsko građanstvo moraju se učiti i podsticati posebne sposobnosti i vještine, poput sposobnosti iznošenja argumentovanog mišljenja za ili protiv neke teme, što je posebno bitno za učestvovanje u političkim aktivnostima. Cilj je korištenje tih vještina u metodama koje predstavljaju opšta mjesta političkog diskursa (rasprave, debate).

Kako bi se u tome uspjelo, potrebne su sljedeće vještine:

- sposobnost samostalnog pronalaženja, izbora, obrađivanja i predstavljanja informacija dobijenih iz masovnih sredstava komunikacije i/ili novih medija na kritički i fokusiran način (prikupiti, organizovati, ocijeniti statistiku, karte, dijagrame, grafikone, karikature);
- kritički pristup korištenju medija i sposobnost razvijanja vlastitih medijskih proizvoda;
- primjena empirijskih metoda na osnovni način (na primjer, tehnike anketiranja i intervjuisanja).

Kompetencija donošenja političkih odluka i djelovanja

Cilj je da se stekne sposobnosti za samouvjereno i primjereno istupanje i ponašanje u političkom kontekstu i u javnosti.

Kako bi se u tome uspjelo, potrebne su sljedeće vještine:

- sposobnost izražavanja vlastitog političkog mišljenja na primjeren i samopouzdan način te usavršavanje raznih oblika razmjene mišljenja;
- učestvovanje u javnom životu i sposobnost političkog djelovanja (usmene vještine komuniciranja poput izražavanja vlastitog mišljenja, raspravljanja, debatovanja, vođenja ili moderiranja rasprave; tehnike pisanih prezentacija i vizualizacije za plakate, zidne novine, zapisnike sa sastanaka, pisma uredniku, itd.);
- prepoznavanje vlastitih mogućnosti upotrebljavanja političkog uticaja, sastavljanje tima i zajednički rad;
- samopouzdanje, ali i sposobnost pristajanja na kompromise;
- prepoznavanje anti-demokratskih misli i tendencija te sposobnost da se na njih odgovarajuće reaguje;
- sposobnost prirodnog ponašanja u interkulturalnom kontekstu.

Postavljanje ciljeva i izbor materijala

Radni materijal 2: Dvije kategorije materijala za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Nastava i učenje bez neke vrste materijala nije nemoguće jer su materijali medij koji daje sadržaj, teme, informacije i podatke. Učenici razvijaju svoje sposobnosti baveći se određenim aktivnostima, što znači da „nešto rade” s nekim predmetom. Prvi na pamet padaju udžbenici ili radni listovi, i oni zaista jesu bitni za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.

Dvije kategorije materijala za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

Međutim, specifičan profil obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odražava se širim konceptom materijala i medija. Udžbenici i radni listovi primjeri su štampanih medija. U interaktivnom konstruktivističkom učenju nastavnici i učenici stvaraju različite kategorije materijala. Oni su autentični jer su materijali iz prve ruke, proizvedeni na licu mjesta, u određenoj situaciji, za ljude koji su prisutni tamo i tada. Kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava zato, nastavnici i učenici nijesu samo korisnici materijala nego i njihovi proizvođači. U priručnicima II do VI ovog izdanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava predstavljeno je mnogo primjera za tu kategoriju materijala, koju vrlo često stvaraju učenici u okviru iskustvenog učenja ili radom na projektima, a opisi nastavnih jedinica i lekcija istražuju njihov bogati nastavni potencijal za učenike.

Tabela zahtjeva nastavnog procesa i materijala

Sljedeća tabela povezuje neke od tipičnih primjera za te dvije kategorije materijala – dobijenih putem medija i nastalih u procesima interakcije između nastavnika i učenika – za različite aspekte razvoja kompetencija kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Ne zagovaramo pristrasnost prema jednom tipu materijala, već integrisani pristup. Međutim, održavanje nastave kroz demokratiju i ljudska prava od nastavnika zahtijeva da ozbiljno shvataju materijale koje naprave učenici.

Obrazovanjem do demokratije

Aspekti razvoja kompetencije	Materijali prenešeni putem medija	Materijali nastali u procesima učenja	
		Materijali koje su izradili nastavnici	Materijali koje su izradili učenici
Prethodni razvoj učenika	(Takvi mediji i materijali, naravno, postoje – na primjer, dječije knjige ili filmovi – ali oni su izvan nastavnikove percepcije)		Prethodno razvijeni koncepti, prijašnje iskustvo i procesi socijalizacije u porodici ili s vršnjacima, prethodno usvojene informacije u školi i van nje
Definisanje teme, izrada plana za čas ili temu			Ideje dobijene kroz <i>brainstorming</i> ili diskusiju
Informacije	Aktuelne novosti (štampane, TV, DVD, internet) Udžbenici	Predavanje Pribavljanje osnovnih materijala (na primjer, <i>flipchart</i> table, markeri, papir u boji)	Doprinosi učenika u nastavi (na primjer, dekonstrukcija poruka prenešenih putem medija, sažeci, domaći zadaci, prezentacije, argumenti u raspravama i debatama, komentari, pitanja)
Analiza i razmatranje	Tematika i kontroverzna pitanja u politici i nauci (radni listovi, udžbenici)	Objašnjenje ključnih koncepata Kritika koja zahtijeva dekonstrukciju	
Uvježbavanje vještina	Radni listovi (uputstva za vježbanje)	Pokazivanje i usmjeravanje	Povratne informacije
Participacija i aktivno djelovanje		Vođenje sjednica	Pitanja, primjedbe, uvidi, interesi
Procjenjivanje i vrednovanje	Testovi Upitnici Portfoliji	Posmatranje	Samoprocjenjivanje Povratne informacije Definisanje potreba za dalje učenje

Postavljanje ciljeva i izbor materijala

Radni materijal 3: Izbor i korištenje materijala u obrazovanju za demokratiju i

ljudska prava

Izbor materijala prenešenih putem medija

Širi koncept materijala implicira da će i nastavnici i učenici da biraju materijale. Učenici to rade u procesu konstruktivističkog učenja. Ovdje ćemo se fokusirati na ulogu nastavnika u izboru materijala kojima treba da se služi u nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Kriterijumi za izbor materijala iz medija

- Pouzdanost: mogu li se autor, izvor, datum nastanka, itd., nedvosmisleno odrediti? Jesu li tekst, podaci, itd., preuzeti iz originala, i mogu li učenici (šrednjoškolski nivoi) uočiti je li nešto promijenjeno?
- Prikkladnost: odgovara li materijal nivou razumijevanja i razvoja kompetencije učenika, uključujući i njihovo iskustvo u dekonstruisanju poruka prenešenih putem medija? Materijali ne bi smjeli da budu ni prelagani ni preteški; trebalo bi da zahtijevaju trud koji unapređuje vještine učenika i njihovo znanje, razumijevanje i sposobnost razmatranja.
- Relevantnost: odgovara li materijal interesima učenika? Obraduje li temu ili problematiku koje učenici smatraju bitnim? Mogu li povezati sadržaj sa svojim već razvijenim konceptima ili iskustvom?
- Načelo ne-indoktrinacije ili pluralizam perspektiva: prikazuju li materijali različite perspektive? Izbjegavaju li zamku indoktriniranja učenika – u bilo kojem smjeru razmišljanja, procjenjivanja ili interesa (pogledajte segment o profesionalnoj etici nastavnika obrazovanja za demokratiju i ljudska prava koji je dat u ovom priručniku)?

Postupak s materijalima koje su proizveli učenici

Pisani materijali, slike, itd.: nastavnik ih može proučiti prije ili nakon nastave i odlučiti šta da preduzme.

Usmena aktivnost učenika mnogo je zahtjevniji zadatak za nastavnika jer mora spontano reagovati i vrlo često improvizovati. Pogledajte segment o vođenju plenarne diskusije datom u ovom priručniku.

Poglavlje 3

Razumijevanje politike

1. Uvod: šta učenici moraju naučiti?

Cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava jeste da omogući učenicima da učestvuju u procesima političkog odlučivanja koji utiču na njihove interese i zajednicu u cjelini.

Mogu aktivno djelovati tek onda kada sam se odlučio, odnosno kada znam šta želim. Više analitički rečeno, morao sam da prepoznam svoje interese i odredim njihove prioritete ili je trebalo da procijenim neku temu, sukob ili problem i da se odlučim koji pravac djelovanja podržavam. Procjena zahtijeva razumijevanje, a razumijevanje zahtijeva kvalitetne informacije.

Učenici bi zato trebalo da razumiju važne političke teme – kako zbog njih samih (učenje „o“ politici), tako i zbog sticanja kompetencija koje im omogućavaju nezavisno djelovanje u preduzimanju potrebnih koraka: prikupljanje informacija, analiza i razumijevanje političkog pitanja ili problema, i procjena. To osposobljava mladog građanina da participira i aktivno djeluje (učenje „za“ demokratsko participiranje).

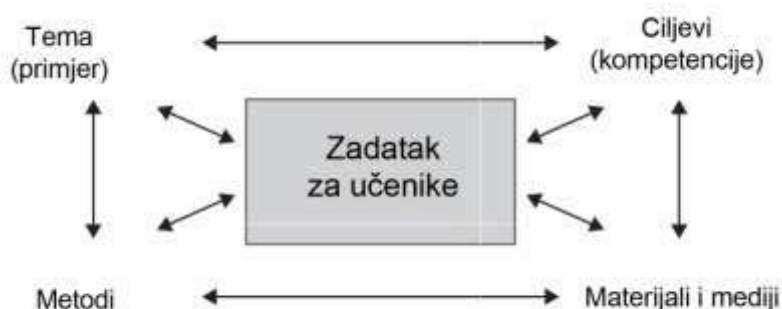
2. Zadatak i ključna pitanja za razumijevanje politike

2.1 Zadatak za nastavnike obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

U svim područjima nastave i učenja, ne samo kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, učenici najbolje shvataju kompleksne teme proučavajući dobro izabrane primjere. Priručnici za učitelje u ovom izdanju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava za osnovni, kao i niži i viši srednjoškolski nivo (Priručnici II-V) slijede to načelo u svakom poglavlju i prikazuju različite moguće pristupe. Priručnici takođe pokazuju da ti primjeri mogu biti iz konteksta upravljanja školama ili s bilo kojeg nivoa političkog odlučivanja u zavisnosti od starosti učenika, dostupnom materijalu i očekivanom ishodu učenja.

Ti primjeri se u osnovi mogu svrstati u dvije kategorije – analiza političkog problema ili teme, ili analiza procesa političkog odlučivanja. Nastavnik mora da odluči koji su primjeri odgovarajući i da obavijesti koji je materijal već dostupan ili može biti dostupan.

Zadatak nastavnika obrazovanja za demokratiju i ljudska prava jeste da poveže sljedeće elemente u planiranju strukture časa o politici:

Planiranje časa nije moguće bez razmišljanja o svim ovim elementima nastave i učenja i njihovog uzajamnog povezivanja. Promjena jedne stavke uticat će na druge. S druge strane, tema koja se obrađuje može se zamijeniti u svrhu ostvarenja određenog cilja, i obrnuto.

2.2 Ključna pitanja

- Za šta bi moji učenici trebalo da budu sposobni nakon ove nastavne jedinice? Šta bi trebalo da razumiju i da budu u stanju da objasne drugima i koje bi kriterijume trebalo primijeniti u procjeni određenog političkog pitanja?
- Na koji način mogu procijeniti razvoj njihovih sposobnosti?
- Na koji način se učenici mogu osloniti na svoje iskustvo u svakodnevnicu ili u školi da bi razumjeli politiku?
- Kako moji učenici percipiraju političko odlučivanje?
- U kojoj su mjeri moji učenici svjesni svojih interesa?
- Koje tekuće teme utiču na moje učenike?
- Koje tekuće teme moji učenici mogu da razumiju?
- Jesu li te teme povezane s upravljanjem školom ili s politikom na lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili internacionalnom nivou?
- Kako mogu podstaći svoje učenike da učestvuju u izboru teme?
- Koja ću nastavna sredstva ili materijale izabrati za predstavljanje različitih mišljenja o temi?
- Koje ću zadatke dati učenicima da odrade samostalno?
- Koja uvodna objašnjenja mogu dati učenicima?
- Koje ključne koncepte oni mogu primijeniti na određenu temu?
- Kakva mišljenja na određenu temu očekujem od svojih učenika?
- Koje je moje mišljenje? Koji su mi kriterijumi bili prioritetni u vlastitoj procjeni?
- Kako ću obezbijediti da moji učenici ne budu pod pretjeranim utjecajem mojih nastojanja da usvoje moje mišljenje?
- Na koji način moji učenici mogu aktivno djelovati?

Razumijevanje politike

Radni materijal 1: Kako mogu obraditi politiku u svojoj nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?

Učenici bi kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava trebalo da nauče kako da razumiju politiku. Ali, šta je politika? Šta čini temu političkom? Sljedeći primjer može da posluži kao uvod.

Primjer

Gradić u ruralnom području ima školu koju pohađaju ne samo učenici iz tog gradića, već i oni koji žive do 20 km udaljenosti. Ti učenici koriste organizovani prevoz autobusom od svojih domova do škole. Lokalna uprava pomaže porodicama s nižim dohotkom, posebno ako imaju dvoje ili više djece u školi. Porodice dobijaju nižu cijenu karte. Njima je karta subvencionirana od 25% do 75%.

Ekonomska kriza prouzrokovala je značajan pad poreskih prihoda. Predstavnici lokalne uprave sada raspravljaju o smanjivanju potrošnje da bi se što je više moguće izbjeglo finansiranje uzimanjem kredita. Neki uticajni političari i komentatori predložili su smanjivanje pomoći za autobuski prevoz učenika ili čak potpuno ukidanje iste. Njihov je stav da su rezovi u potrošnji značajni, ali da su istovremeno usmjereni na porodice koje bi minimalno osjetile razliku. No, mnogi se roditelji ne slažu s tim mišljenjem i žele da sistem porodičnih povlastica ostane isti.

Ova priča je fiktivna, ali vjerovatno veoma tipična za rasprave o smanjivanju javne potrošnje u doba recesije. Koji su politički elementi u ovoj priči?

Trodimenzionalni model politike

Moguće su različite definicije koncepta politike. Definicija koja je uobičajena i korisna za učenje i nastavni proces primjenjuje trodimenzionalni model politike: teme, odluke i institucije.

Dimenzija političkih tema: u politici ljudi zagovaraju svoje interese ili načine prepoznavanja i rješavanja problema ili dilema. U cilju izražavanja kolektivnih interesa ljudi se ponekad organizuju u grupe. Rasprave i kontroverze uobičajene su u politici, one odražavaju različite interese i mišljenja u pluralističkom društvu i nema razloga za strah ako se rješavaju mirnim putem.

Dimenzija političkog odlučivanja: problemi u politici su neodgodivi, oni utiču na interese zajednice kao cjeline ili velike grupe ljudi. Zahtijevaju aktivno djelovanje, tako da svaka rasprava mora dovesti do odluke, poslije koje slijedi akcija.

Institucionalna dimenzija politike odnosi se na okvir u kom se politika odvija. Koja je moć data kome? Kako se održavaju izbori? Kako se pripremaju zakoni? Koja prava ima opozicija u parlamentu? Kako pojedinci i interesne grupe utiču na te političke procese? Zbog toga, ova dimenzija uključuje ustav, pravila i zakone koji definišu načine mirnog bavljenja političkim temama u demokratskim procesima odlučivanja. Širi koncept uključuje i dimenziju kulture, vrijednosti i stavove koji upravljaju političkim ponašanjem građana.

Ključna pitanja iz tri političke perspektive

Tri dimenzije daju nam pogled na politiku iz različitih perspektiva. To pomaže uvođenju reda u kompleksnost koju politička pitanja mogu imati. Svaka od ove tri političke perspektive vodi do zanimljivih ključnih pitanja. Ovdje postavljena pitanja služe kao primjer i trebalo bi da budu prilagođena slučaju koji se razmatra.

Dimenzija političkih tema	Odgovori		
Koji se problem mora riješiti?	Opasnost povećanja javnog duga u vrijeme ekonomske krize		
Ko je uključen? Koje ciljeve ili interese uključene strane zastupaju?	Lokalni političari: izbjegavanje kredita smanjenjem javne potrošnje Porodice s niskim dohotkom: nastavak pomoći za porodice kojima je potrebna		
Koja su ljudska prava u pitanju?	Jednakost i nediskriminacija Pravo na obrazovanje Pravo na socijalnu sigurnost		
Koja su rješenja predložena ili se raspravljaju da bi se riješio problem?	Smanjivanje ili ukidanje pomoći za prevoz školskim autobusom		
Dimenzija političkog odlučivanja			
Ko učestvuje u procesu odlučivanja?	Političari	Medijski komentatori	Porodice
Ko se slaže ili ne slaže međusobno?	Saglasnost u predlaganju rezova na porodičnu pomoć		Suprotstavljanje rezovima
Koliko mogu različiti učesnici uticati na konačnu odluku?	Direktan pristup članovima lokalne uprave		Mogu pronaći podršku među sugrađanima i u medijima
Ko ima veću, a ko manju moć?	Zavisi. Priča ne daje odgovor na ovo pitanje.		
Ko ima veće ili manje šanse da nađe većinu?	Političari mogu prilično jednostavno pronaći većinu u parlamentu. No, ako je odluka nepopularna, mogli bi izgubiti podršku na sljedećim izborima i zato treba da budu pažljivi.		
Institucionalna dimenzija (okvir)			
Koja su ključna načela iz ustava ili zakonodavstva relevantna ili se primjenjuju?	Sistem provjera i ravnoteža, vladavina prava, socijalna sigurnost, sloboda medija, sloboda govora (roditelji)		
Koji su relevantni međunarodni i/ili regionalni standardi u području ljudskih prava?	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948.), Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950.), Konvencija o pravima djeteta (1989.)		
Koje su političke institucije uključene i koja je njihova moć u odlučivanju?	Gradsko / opštinsko vijeće kao zakonodavac		
Koji zakoni i pravna načela treba da se primijene?	Priča ne daje tu informaciju, no ovo je standardno pitanje koje uvijek treba da bude uključeno		

Kako ova analiza podržava obrazovanje za demokratiju i ljudska prava?

Strukturirana i sistemska analiza političke teme pomaže nastavniku u pripremi nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, a učenicima u razumijevanju politike.

Nastavnik:

- treba da odluči hoće li se fokusirati na samo jednu dimenziju koristeći priču poput ove u cilju demonstriranja kako funkcionišu političke institucije, kako se donose političke odluke, ili na pitanje šta je politička tema i kako se može riješiti;
- može iskoristiti ovu priču kao igru odlučivanja u kojoj učenici igraju različite uloge i pregovaraju o rješenju;
- razvija vještinu prepoznavanja odgovarajućih materijala o aktuelnim temama u medijima.

Učenici:

- razvijaju sposobnosti razumijevanja i izbora informacija o političkim temama, procesima odlučivanja i političkim institucijama;
- uče da postavljaju pitanja koja usmjeravaju njihovu analizu;
- uče da se bave složenim temama fokusirajući se na pojedine dijelove i analizirajući ih iz različitih perspektiva.

Razumijevanje politike

Radni materijal 2: Kako mogu podržati svoje učenike u procjenjivanju političkih tema?

Glavni cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava jeste da omogući učenicima učestvovanje u njihovoj zajednici i u politici. Da bi aktivno djelovali na taj način učenici moraju da znaju šta žele da postignu jer su ciljevi i strategije političke participacije zasnovani na analizi i procjeni.

Stoga, kako nastavnici obrazovanja za demokratiju i ljudska prava mogu podržati svoje učenike u procjeni političkih tema? Učenici neprestano emocionalno ili intuitivno razmatraju teme i odluke. Ali, kako mogu razviti studiozniji pristup političkom procjenjivanju?

Koji su kriterijumi primjereni za političko procjenjivanje?

Ista (prethodno navedena) priča koristi se kao primjer za demonstriranje kako se kriterijumi političkog razmatranja mogu suprotstavljati ili balansirati. Koristeći istu priču dva radna materijala pokazuju kako se politička tema može proučavati iz različitih uglova. Političko procjenjivanje usmjerava se na dimenziju političkih pitanja (vidi prethodni Radni materijal) dalje ih produbljavajući.

Primjer

Gradić u ruralnom području ima školu koju pohađaju ne samo učenici iz tog gradića, već i oni koji žive do 20 km udaljenosti. Ti učenici koriste organizovani prevoz autobusom od svojih domova do škole. Lokalna uprava pomaže porodicama s nižim dohotkom, posebno ako imaju dvoje ili više djece u školi. Porodice dobijaju nižu cijenu karte. Njima je karta subvencionirana od 25% do 75%.

Ekonomska kriza prouzrokovala je značajan pad poreskih prihoda. Predstavnici lokalne uprave sada raspravljaju o smanjivanju potrošnje da bi se što je više moguće izbjeglo finansiranje uzimanjem kredita. Neki uticajni političari i komentatori predložili su smanjivanje pomoći za autobuski prevoz učenika ili čak potpuno ukidanje iste. Njihov je stav da su rezovi u potrošnji značajni, ali da su istovremeno usmjereni na porodice koje bi minimalno osjetile razliku. No, mnogi se roditelji ne slažu s tim mišljenjem i žele da sistem porodičnih povlastica ostane isti.

Ova priča je fiktivna, ali vjerovatno veoma tipična za rasprave o smanjivanju javne potrošnje u doba recesije. Kako ovaj problem treba da se procijeni?

Lokalna uprava mora pokušati da ostvari dva istovremeno teško ostvariva cilja.

1. Porodicama sa niskim dohotkom treba pomoć; to implicira da se određeni dio budžeta rezerviše za olakšice za porodice.
2. Uprava mora da riješi problem opadajućih poreskih prihoda u vrijeme recesije; to pokreće pitanje u kojoj mjeri potrošnja, uključujući porodične olakšice, treba da bude smanjena.

Navedeni ciljevi suprotstavljeni su jedan drugom zato što se njihovo ostvarenje međusobno isključuje. Dok prvi zahtijeva potrošnju, drugi zahtijeva štednju. Finansiranje zaduživanjem kao mogući izlaz ima ozbiljne neželjene posljedice. Pruža kratkotrajno olakšanje, ali otplaćivanje kamata i glavnice po pravilu opterećuje javne finansije. Osim toga, finansiranje zaduživanjem može doprinijeti inflaciji.

Dva osnovna kriterijuma za procjenjivanje političkih odluka

U demokratskoj državi ne samo politički lideri nego i građani treba da procjenjuju opcije pri donošenju odluka. Samo tada građani mogu da podrže ili da se suprotstave odlukama vladajućih.

Političko procjenjivanje možemo zamisliti kao proces konstruktivističkog razmišljanja koje podsjeća na rasprave sa samim sobom. Različiti govornici unutar nas samih predlažu različite vrijednosti ili načela koja dovode do različitih odluka. Pojedinac je poput suca koji sluša sve govornike, vaga ili određuje koji su od njihovih argumenata prioritetniji i onda donosi presudu koja otvara put aktivnom djelovanju. Idealnu raspravu unutar nas samih o političkom problemu porodičnih povlastica možemo zamisliti na sljedeći način.

Prvi govornik

Naša zajednica posvećena je ljudskim pravima i mnoge od njih integrisala je u naš ustav. Ona uključuju pravo na obrazovanje³⁴ i odgovarajući životni standard.³⁵ Porodice ponajviše uživaju zaštitu države. Porodice služe društvu kao cjelini kroz preuzimanje odgovornosti za odgajanje mladih generacija. Stoga smo obavezni da se brinemo o njima, a posebno o porodicama s niskim dohotkom. Stoga zahtijevam da se olakšice za školski autobus ne mijenjaju.

Drugi govornik

Preuzimanje odgovornosti za zajednicu znači da moramo da utvrdimo probleme i opasnosti koje nam prijete i da osiguramo njihovo rješavanje. Srednjoročno, ne možemo potrošiti više nego što zarađujemo. Ako nam porezni prihodi padaju, isto se mora dogoditi i s našom potrošnjom. Porodicama činimo uslugu ako finansiramo njihove olakšice uzimanjem kredita. Ali, svi će oni, posebno njihova djeca, morati da otplate svoj dio uvećan za kamate. Djelotvorno rješenje našeg finansijskog problema svima će da posluži. Stoga zahtijevam smanjivanje potrošnje do nivoa koji omogućava izbjegavanje kredita i tražim da i porodice daju svoj doprinos.

Više govornika može da preuzme „unutarnju govornicu“ izražavajući daljnja gledišta. Treći govornik može na primjer da razmotri željeni i neželjeni dugoročni uticaj odluke na, na primjer, održivost. Koji je uticaj na planetu, interese i životne uslove sljedeće generacije, na ekonomski rast ili na društvene grupe na dnu socijalne ljestvice?

Dvije osnovne perspektive političkog procjenjivanja

Prva dva govornika zalagala su se za različita razumijevanja odgovornosti. Definicija odgovornosti prvog govornika bila je normativna, zasnovana na sistemu vrijednosti ljudskih prava. Siromaštvo predstavlja ozbiljno narušavanje ljudskog dostojanstva i stoga država ne smije smanjiti podršku porodicama s niskim dohotkom. Definicija odgovornosti drugog govornika nije bila zasnovana na vrijednostima već na namjeri. Potrebno je djelotvorno rješenje hitnog problema i tabui koji odvlače pažnju od prioriteta nijesu prihvatljivi.

Treći govornik bavi se sa oba aspektima kroz razmatranje dugoročnih posljedica odluke.

Jednostavno rečeno, ljudi žele da ih vlast tretira humano i da imaju pravo glasa o vođenju zemlje (prvi govornik), a žele i dobru i djelotvornu upravu (drugi govornik).

Rasprave mogu odvesti u slijepu ulicu ako se govornici oslanjaju na različite referentne tačke kao što su vrijednosti i svrha. Oba gledišta opravdana su na svoj način, ali ona se ne mogu usaglasiti no teško se mogu sastati ako ih ne poveže procjena.

Političko procjenjivanje na časovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

U školi učenici ostvaruju svoja prava na slobodu misli i uvjerenja.³⁶ Stoga su učenici koji su saslušali svoju „unutrašnju raspravu“ slobodni u odlučivanju. Nastavnik ne bi trebalo da interveniše kao sljedeći govornik u tom procesu procjenjivanja i time navodi učenikovo mišljenje na „ispravnu“ odluku;³⁷ u demokratskoj politici niko nema apsolutne standarde procjenjivanja za definisanje prave odluke. Posebno nastavnik ne bi trebalo da pridikuje ili podstiče učenike da aktivno djeluju na određeni način ili da djeluju uopšte. Ta je odluka na učenicima, ne na nastavniku.

³⁴ Protokol Evropske konvencije o ljudskim pravima (20. marta 1952.), član 2.

³⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembra 1948.), član 25.

³⁶ Konvencija o pravima djeteta (20. novembra 1989.), član 13, 14; Evropska konvencija o ljudskim pravima (4. novembra 1950.), član 9. i 10.

³⁷ Vidi Radni materijal o profesionalnoj etici nastavnika obrazovanja za ljudska prava i demokratiju u ovom priručniku.

Obrazovanjem do demokratije

Učenici su dakle slobodni u svom izboru kriterijuma. Trebali bi da ih budu svjesni kada izražavaju svoju političku procjenu. To je veliki iskorak u poređenju sa procjenama zasnovanim na emocijama ili intuiciji („dobro” ili „loše”). Na naprednijem nivou mogu dati razloge za svoj izbor kriterijuma.

U svakom slučaju učenici treba da shvate da se u politici odluke moraju donijeti, kao i da je i sam čin nedonošenja odluke zapravo takođe odlučivanje. Stoga nije dovoljno da učenici slušaju svoju unutrašnju raspravu i otpuste svoje govornike a da ne donesu neku odluku. Kod razmatranja suprotstavljenih ciljeva učenici u osnovi treba da:

- odrede prioritet, odnosno da odluče zadržavaju li porodične olakšice ili usvajaju politiku rezanja javne potrošnje;
- pronađu kompromis: u ovom slučaju to bi značilo blaže rezove porodičnih olakšica i umjerena kreditna potrošnja; pažljivijim razmatranjem kako da se troši smanjeni budžet na način da oni kojima je najpotrebnija i dalje dobiju pomoć daje tehničkim detaljima novi značaj u svjetlu ljudskih prava.

Različiti metodi, ali ne i svi, podržavaju učenike u pažljivom razmatranju pitanja političkog prosuđivanja. Oni uključuju:

- plenarne sjednice – kritičko razmatranje, rasprave i pregovaranje
- pisani radovi uz povratne informacije nastavnika
- iskustveno učenje nakon kojega slijedi izvještavanje i rasprava

Teme koje nastavnik izabere trebalo bi da omoguće uvjerljiv izbor kontroverznih stavova i da budu primjerene učenicima, odnosno ne pretjerano komplikovane. Aktuelne teme bude interes učenika, ali zahtjevnije su jer su i nastavnici i učenici u njima pioniri.

Poglavlje 4

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika nastave

1. Uvod

Pokretanje i podsticanje procesa učenja kod učenika jedan je od najfascinantnijih zadataka naše profesije. Bez dovoljno jasne predstave o tome kako ti procesi trebada se odvijaju da bi se postigli utvrđeni ciljevi učenja, nemoguće je primjereno planirati oblike i okvire podučavanja, nastavnih aktivnosti, zadataka i načina rada. U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava ti metodi mogu biti veoma raznoliki i ko god posveti dovoljno vremena i truda preispitivanju načina na koji pojedini učenici mogu nešto najbolje naučiti, razvit će se, vremenom, u stručnjaka o učenju.

2. Zadatak i ključna pitanja za upravljanje procesima učenja i određivanje oblika nastavnog procesa

2.1 Zadatak

Pokretanje i podsticanje procesa učenja kod djece jedan je od najfascinantnijih zadataka naše profesije – no istovremeno i jedan od najzahtjevnijih!

Nastavnikova razmišljanja i ideje o procesima učenja čine ujedno i okosnicu cjelokupnog planiranja. Bez dovoljno jasne predstave o tome kako ti procesi trebada se odvijaju da bi se postigli utvrđeni ciljevi učenja, nemoguće je primjereno planirati oblike i okvire podučavanja, nastavnih aktivnosti, zadataka i načina rada.

Pronalaženje odgovora na pitanje na koji način pojedini učenici mogu nešto najbolje naučiti, zahtijeva mnogo vremena i često je veoma težak zadatak. Ali, ko god tom pitanju posveti dovoljno vremena i truda, raspravi ga s učenicima, te na kraju procijeni i razmotri sakupljena iskustva, vremenom će postati stručnjak o učenju. Proces učenja su kompleksni, i njihov uspjeh i usavršavanje zavisi od mnogih faktora.

2.2 Ključna pitanja

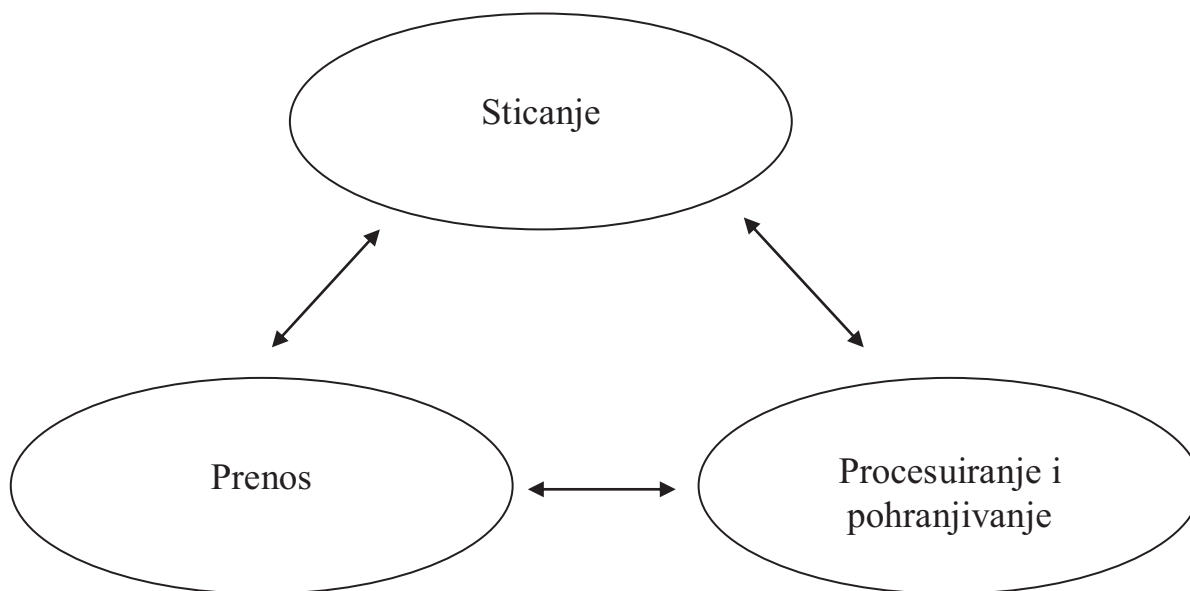
- Koji će procesi učenja omogućiti učenicima da postignu ciljeve?
- Kako mogu osposobiti učenike da u potpunosti usvoje (steknu), razumiju (procesuiraju) i zapamte (pohrane) novu informaciju?
- Podstiče li odabrani nastavni oblik učenike da primjenjuju svoje novostečeno znanje i vještine na novim zadacima?
- Stavlja li planirani nastavni okvir ili jedinica primarno težište na sticanje, procesuiranje i pohranu informacija ili na njihov prenos?
- Jesam li u planiranju nastavne jedinice uzeo u obzir bitne aspekte (idealne uslove učenja)?
- Je li za učenike glavni cilj procesa učenja oblikovanje struktura značenja, sticanje vještina ili razvoj stavova, i jesam li odabrao prikladne oblike nastave i učenja za postizanje tih ciljeva?
 - > aktivnostima (učenici su aktivni, nešto proizvode ili oblikuju, itd.)?
 - > razmišljanjem (mentalnim eksperimentisanjem, “stvaranjem” novih spoznaja)?

- > Posmatranjem?
- > usmenim izlaganjem (predavanje, pripovjedanje, itd.)?
- > davanjem instrukcija, podrškom i saradnjom?
- > raspravama i debatama?
- > pismenom obradom (izvještaji, dnevnici učenja, itd.)?
- > upotrebom medija?
- > specifičnim primjerima iz stvarnog života i iskustvom?
- > eksperimentima, primjenom u praksi?

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika nastave

Radni materijal 1: Tri faze procesa učenja

U svakom procesu učenja možemo razlikovati tri usko povezane faze koje se međusobno podržavaju.

Sticanje informacija

Sticanje

posmatranje, gledanje, mirisanje,
dodirivanje, isprobavanje,
slušanje, osjećanje, spoznavanje, susretanje,
približavanje, doživljavanje, razmatranje

Pitanja o tome kako učenici dolaze do informacija

Predznanje

Kako učenici mogu (re)aktivirati svoje predznanje?

Postavljanje pitanja

Mogu li se učenici baviti s gradivom na način da i sami smišljaju pitanja?

Čula

Mogu li učenici koristiti sva čula pri sticanju novih informacija?

Uče li učenici tako da gledaju, vide, spoznaju, čuju, slušaju, osjećaju i doživljavaju, dodiruju, probaju, mirišu, itd.?

Ilustriranje (atraktivnije i šarenije predstavljanje gradiva)

Koriste li se ilustracije, modeli ili replike?

Procesuiranje i pohrana informacija

Procesuiranje i pohranjivanje

istraživanje, rješavanje problema,
razumijevanje,
poimanje, sticanje, pamćenje,
zadržavanje, ponavljanje, automatiziranje

Pitanja o procesuiranju i pohrani informacija

Struktura

Jesu li sadržaji za učenje organizovani tako da prethodni koraci u učenju olakšavaju one koji slijede?

Referentne tačke

Mogu li učenici povezati nove informacije sa svojim predznanjem?

Stepen postignuća

Jesu li zadaci dovoljno zahtjevni i izazovni za pojedine učenike, a ipak adekvatni?

Produbljivanje razumijevanja

Jesu li odabrani zadaci i okviri prikladni kako bi se utvrdilo i produbilo ono što je naučeno?

Evidencija

Vode li učenici evidenciju svojih rezultata (izvještaji, poster, bilješke, crteži, dijagrami, grube skice, itd.)?

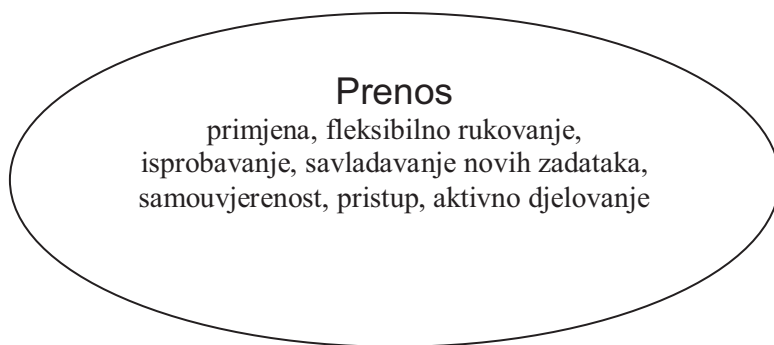
Praksa

Imaju li učenici priliku da primjenjuju svoje novostečene sposobnosti i vještine u najrazličitijim mogućim kontekstima?

Intenzitet

Imaju li učenici dovoljno vremena i mogućnosti da temeljno obrade nove informacije i iskustva? Zadržavamo li se dovoljno dugo na nekoj temi da učenicima omogućimo da je u potpunosti usvoje i razumiju?

Prenos informacija

Učenje mora uvijek uključivati i mogućnost prenosa informacija – kako bi se izbjegle negativne procjene procesa učenja poput „naučeno, ali već zaboravljeno”, ili „poznato, no bez razumijevanja i promišljanja”, „jučer postignuto, već danas izgubljeno”, ili „naučeno, ali ne i primijenjeno”.

Pitanja o prenosu informacija

Svrhovitost

Da li učenici uvažavaju i osjećaju svrhovitost onoga što su naučili?

Potvrda djelotvornosti (motivacija)

Jesu li se učenici na sopstvenom iskustvu uvjerali u povezanost između uloženog truda i napredovanja u učenju? Uviđaju li učenici da su oni sami odgovorni za proširenje svog znanja, razumijevanja i vještina, odnosno da mogu nešto postići ulaganjem truda i rada u učenju?

Provjera

Provjeravaju li se i preispituju zaključci?

Nastavak učenja i unapređivanje nivoa znanja

Podstiče li obrađena nastavna jedinica interes učenika za dalje učenje i unapređivanje znanja?

Da li učenici ostaju emocionalno motivisani?

Primjena

Dobijaju li svi učenici, i dječaci i djevojčice, višestruke mogućnosti da primijene naučeno? Jesu li svjesni na koje sve načine mogu iskoristiti svoje sposobnosti i postoje li ograničenja u primjeni njihovog znanja i vještina?

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika nastave

Radni materijal 2: Zašto kreda i katedra nijesu dovoljne, “podučeno ≠ naučeno” i “naučeno ≠ primijenjeno u stvarnom životu”

Nastavnici koji slijede tradicionalne metode predavanja skloni su da precjenjuju učinak koji usmeno preneseni sadržaj ima na njihove učenike – „podučeno je i naučeno”. Takvo gledište naročito je uobičajeno na srednjoškolskom nivou, gdje su nastavnici često suočeni s nastavnim planovima pretrpanim velikom količinom složenog sadržaja. Tada se čini primamljivim predavati na način koji se čini najbržim i najdjelotvornijim – nastavnik predaje, učenici slušaju, te bi nastavnik istorije, recimo, mogao pomisliti, „Sad sam završio 20. vijek.”

Ali, da li učenici uče slušajući predavanja? I jesu li zaista svi naučili ono što je nastavnik imao na umu – čemu je želio ili željela da ih nauči?

„Podučeno ≠ naučeno”

Iz konstruktivističke perspektive odgovor na ta pitanja je negativan. „Podučeno ≠ naučeno.” Učenje je individualan proces. Učenici doslovno konstruišu svoje individualne sisteme znanja. Povezuju ono što već znaju i razumiju s novom informacijom, koristeći koncepte, stvarajući ideje, prosuđujući na osnovu vlastitog iskustva, itd. U potrazi su za značenjem i logikom onoga što uče, određuju što je bitno i vrijedno pamćenja, a što nije, i može se zato zaboraviti.

Pritom, naravno, i griješe.

Iz tog razloga, nastavnik koji predaje pred razredom od 30 učenika trebao bi da bude svjestan da se među njima istovremeno stvara 30 verzija tog istog predavanja i potom integriše u njihove sisteme značenja – kognitivne strukture, kako ih je nazvao Džerom Bruner, poznati profesor psihologije.

No, učenje nije samo konstruisanje značenja, već i dekonstrukcija grešaka. Mlađi učenici, na primjer, mogu da budu uvjereni da noć pada jer sunce zalazi, budući da je to upravo ono što vide. Nastavnici, naravno, opravdano pokušavaju da isprave takav način razmišljanja. Sa gledišta učenika to je naporan, a ponekad i neugodan proces dekonstrukcije. Nastavnikovo predavanje stoga nekim učenicima može predstavljati tek usvajanje nove informacije, dok neki drugi postaju svjesni greške ili pogrešnog shvatanja koje mora da se ispravi.

Prema konstruktivističkom načinu razmišljanja moramo očekivati da će greške u logici i razmišljanju, kao i pogrešno shvatanje informacija biti pravilo, a ne izuzetak – ne samo kod naših učenika, već i kod nas samih.

Revizija naših kognitivnih struktura zbog toga je puno složenija od jednostavne zamjene „starog znanja” s „novim”, do koje nastavnik dovodi „pričajući učenicima”. Zapravo, to je proces koji se odvija kroz duži vremenski period, tokom kog se suprotstavljene ideje i pojmova međusobno takmiče – i učenici su ti koji preuzimaju težak zadatak dekonstrukcije, a ne nastavnik.

“Naučeno ≠ primijenjeno u stvarnom životu”

Nastavnici koji nastoje da isprave greške učenika, uvidjet će da često nije dovoljno samo da im „saopšte” šta je „ispravno”. Suočeni su sa sljedećim problemima:

Učenici ostavljaju utisak kao da ne „slušaju”: kako da izađem na kraj s problemom da učenici često ne mijenjaju pogrešne predstave nakon što su podučeni ispravnim činjenicama, konceptima, itd.?

„Učenici uče poput papagaja”: kako da izađem na kraj s problemom da školski sadržaji koegzistiraju uz sferu naivnog razmišljanja – uključujući greške u logici i razmišljanju, shvatanja koja proizilaze iz neispravnih informacija, prisutnih u svakodnevnom životu učenika – a učenici ih međusobno ne povezuju? Upamte školske sadržaje za testove „poput papagaja”, a zatim ih zaborave.

Svakom nastavniku ti problemi su poznati. Da bi ih savladao, čak ni konstruktivističko učenje nije dovoljno. Učenici moraju učiniti nešto s onim što su naučili – moraju to znanje primijeniti. Za nastavnika to znači, na primjer:

- nema predavanja bez popratnih zadataka;
- slušanje ideja i zaključaka učenika, na primjer kroz njihove prezentacije, kako bi se vrednovao proces i postignuća u učenju;
- učiniti učenike odgovornim za svoj napredak, na primjer u okviru iskustvenog učenja;
- uvažavanje povratnih informacija učenika: šta mi se učinilo posebno važnim je... najbolje učim kad...

Zadatak nastavnika je da učenicima ponude odgovarajuće mogućnosti učenja, kao i da zajedno s njima ustanove i procijene šta dobro funkcioniše, a šta ne. Konstruktivističko učenje, uključujući dekonstrukciju i sledstvene praktične zadatke, zahtijeva vremena. Stoga nastavnik – možda zajedno s učenicima – mora da izabere u koje se gradivo isplati uložiti više vremena. „Učini manje, ali učini to dobro.”

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika nastave

Radni materijal 3: Izbor primjerenih oblika učenja i nastave

Izborom određenog oblika predavanja odlučuje se na koji način treba osmisliti i organizovati nastavne jedinice i prostor. To nameće pitanje koje različite oblike predavanja, učenja i društvene interakcije treba uključiti i međusobno kombinovati, kako vremenski rasporediti korake u učenju i odabrati nastavna sredstva. Lista pitanja od pomoći je u procesu izbora:

- Koji oblici predavanja podržavaju planirane procese učenja?
- Koje će oblike društvene interakcije izabrati?
- Kakvu će strukturu i ritam izabrati za odvijanje nastave?
- Do koje mjere mogu učenici učestvovati u planiranju nastave i oblika predavanja?
- Koji su pristupi predavanja izvodljivi s obzirom na postojeći okvir vanjskih uslova?
- Koji mi metodi i stilovi predavanja posebno dobro leže?
- Šta još zajedno s učenicima mogu da učinim za stvaranje pozitivne nastavne atmosfere?
- Odnosi li se pristup predavanja primjereno i prema dječacima i prema djevojčicama?
- Podstiče li nastava saradnju u učionici?
- Je li osiguran slobodni prostor (područja ili uglovi učionice) gdje se pojedini učenici ili grupe mogu povući?
- Je li učionica baš uvijek najbolje mjesto za učenje? Jesu li dostupne specijalizovane učionice za posebne oblike nastavnog rada? Mogu li izleti ili istraživanja biti od koristi?
- Koliko slobode mogu da pružim učenicima; kako mogu procijeniti njihove sposobnosti?
- Trebaju li svi učenici da uče na isti predodređeni način? Je li moj pristup podučavanju individualiziran i dovoljno fleksibilan da udovolji različitim potrebama, brzinama i sposobnostima učenja?
- Može li se učenicima ponuditi izbor različitih procedura?
- Kakve domaće zadaće imam u planu?
- Koji su odgovarajući oblici društvene interakcije s obzirom na uslove, ciljeve, sadržaje i procese učenja (individualan rad, rad u parovima, malim ili velikim grupama)?

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika nastave

Radni materijal 4: Pet osnovnih oblika nastave i učenja

Ovih pet metodskih pristupa opisuju, takoreći, pet idealnih tipova okvira za interakciju između nastavnika i učenika.

Svaki od tih pristupa dozvoljava, ili zahtijeva, da nastavnici i učenici jedni na druge reaguju i sarađuju na najrazličitije načine.

Svrstani su u skalu koja započinje klasičnim oblikom nastave usmjerene na nastavnika (nastave kroz predavanja), i nastavlja se oblicima nastave koji su sve izraženije usmjereni na učenike.

Ne tvrdimo da bi pristupi usmjereni na nastavnike trebalo u potpunosti da se zamijene pristupima s učenikom u fokusu. Naprotiv, htjeli bismo da ukažemo da je te oblike potrebno kombinovati, i da bi se, dugoročno, trebalo da se učini korak naprijed prema oblicima učenja i predavanja usmjerenijim na učenike.

Površni posmatrač mogao bi da stekne utisak da nastava usmjerena na učenika znači povećavanje doklice na strani nastavnika. Ali, to nije tako. Uloga učitelja se mijenja, kao što ćemo i detaljno objasniti, ali pomjera se s direktne aktivnosti u učionici na pažljivo pripremanje, asistiranje i nadgledanje, i moglo bi se reći da se u tom procesu povećava, a ne smanjuje.

Učenici koji treba da nauče kako da uče u idealnim uslovima trebalo bi da imaju podršku svih svojih nastavnika iz svih svojih predmeta. Za projekat ove veličine nije dovoljno da se u metodsku monotoniju neprekidnog ponavljanja “nastave kroz predavanja”, koje učenike osuđuje na rutinsko učenje, uvede tek pokoji drugačiji oblik učenja.

Osnovni oblici učenja i predavanja prikazani ovdje su:

- nastava kroz predavanja;
- vođeno učenje kroz istraživanje (razredna diskusija);
- otvoreno učenje;
- individualno poučavanje;
- učenje kroz projekte.

Oblik nastave i učenja	Aktivnosti	Karakteristična obilježja
Nastava putem predavanja	Pripovjedanje, predavanje, čitanje pred razredom, izvještaji, izlaganje, pokazivanje, predstavljanje, predavanja kroz primjere, demonstriranje	<ul style="list-style-type: none"> – Ja (nastavnik) mogu da predajem nastavno gradivo direktno, u zavisnosti od postojeće situacije u razredu, reakcije učenika su neposredno vidljive. – Svi učenici treba da postignu isti cilj – u istom vremenskom periodu, istom prostoru i okruženju, istom metodom, i istim sredstvima. – Predodređeno nastavno gradivo prenosi se na učenike.
Vođeno učenje kroz istraživanje (razredna diskusija)	Dijalog, pitanja, nagovještaj, podsticaj, usmjeravanje, podrška	<ul style="list-style-type: none"> – Interakcija nastavnikovih izlaganja i podsticaja s jedne, i doprinosa učenika s druge strane.

<p>Otvoreno učenje</p>	<p>Nastavnik: savjet, posredovanje, podrška</p> <p>Učenici: izbor, planiranje, postavljanje pitanja, otkrivanje, istraživanje, skiciranje, dizajniranje, analiziranje, razmišljanje, provjera</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Učenici mogu da učestvuju u donošenju odluka. – Interesi, potrebe i inicijative učenika su visoko na listi prioriteta. – Nastavno okruženje podstiče učeničke aktivnosti (fleksibilna raspodjela učionice i prostora, velika raznolikost nastavnih materijala, kutak za eksperimentiranje, slikanje, itd.). – Otvorena organizacija nastavnog ambijenta. – Učenicima je na biranje ponuđen širok raspon tema i materijala. – Uključeni su vannastavni okviri. – Slobodan izbor nastavnih aktivnosti. – Individualan rad, rad u paru ili u grupama. – Otvoreno učenje uključuje i podstiče samoodređenje, ličnu odgovornost, istraživanje, spontanost, usmjerenost na kontekst.
<p>Individualno poučavanje</p>	<p>Nastavnik: dijagnoza, usmjeravanje, davanje uputstava, podrška, savjet, informisanje, provjeravanje, nadgledanje, motivacija</p> <p>Učenici: izbor, modifikovanje i razvoj radnog programa, čitanje, postignuće, preispitivanje i vrednovanje</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Okvir podučavanja i učenja usklađen je sa potrebama učenika (određenih njihovim predznanjem, sposobnostima (vještinama i talentima), interesovanju, društvenom i porodičnom pozadinom, itd.). – Optimalno prilagođavanje svih elemenata procesa učenja potrebama i sposobnostima pojedinačnih učenika, što znači predušlova, ciljeva, procedura, metoda, vremena, medija i nastavnih sredstva (multidimenzionalna specifikacija). – Didaktički materijali, medijska nastavna sredstva (kompjuter, software za učenje, video snimci, radni listovi, modeli, slike, udžbenici, itd.). – Individualno poučavanje podstiče djelotvornost, ekonomičnu raspodjelu uloženog truda i vremena, sistematičan pristup, samostalnost i ličnu odgovornost.

<p>Učenje kroz projekte</p>	<p>Nastavnik: posredovanje, praćenje, savjeti, stimulisanje, podrška, organizovanje, koordiniranje</p> <p>Učenici: postavljanje ciljeva, saradnja, planiranje, raspravljavanje, uzajamni sporazum, sakupljanje podataka i informacija, postavljanje pitanja, primjena, proučavanje, eksperimenti, testovi, modifikovanje, dizajn, kreativnost, proizvodnja, provjera, vrednovanje</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Zajednički interesi, preokupacije i ciljevi učenika ključni su u izboru tematike, pristupa i zadataka. – Polazišna tačka je (složeni) autentični problem, preuzet iz stvarnog života kakvim ga percipiraju učenici, i dječaci i djevojčice. – Prioritet je postizanje rezultata, i interdisciplinarni (kroskurikularni) pristup. – Učenici se podstiču da primjenjuju vlastita iskustva, učenje je povezano s iskustvom u stvarnom životu. – Dugoročni poduhvat koji se odvija kroz tipičan raspored etapa i faza (inicijativa – procjena interesa i potreba – postavljanje ciljeva – utvrđivanje granica, odnosno izostavljanje ciljeva koje je nemoguće postići – nacrt projekta; planiranje – konačan raspored; izvršenje; osvrt i predviđanje predstojećih aktivnosti nakon projekta, provjeravanje i usavršavanje, vrednovanje). – Raspodjela zadataka: individualan rad, rad u paru, u malim i velikim grupama; saradnja. – Učenici posjećuju lokacije van škole, i savjetuju se s roditeljima i/ili stručnjacima. – Rad na projektu podržava samostalnost i učenje otkrivanjem, lično i praktično iskustvo, kao i društvenu interakciju. – Poučavanje i učenje i podstiče učenike da budu aktivni.
------------------------------------	---	---

Poglavlje 5

Vrednovanje učenika, nastavnika i škole

1. Uvod

Sa aspekta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, šta je zajedničko svim oblicima učenja i nastave? Kako i zašto se rad učenika mora vrednovati? Je li vrednovanje pošteno? Podržava li vrednovanje samo učenje i proces učenja? U sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ta pitanja moraju se temeljno obraditi iz više različitih razloga. Koje se sposobnosti mogu vrednovati? Koja je vrsta znanja od ključne važnosti? Je li neophodno napamet poznavati članove Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima ili znati sve o stvaranju pravnog sistema vlastite zemlje? Ovdje ne možemo ponuditi odgovor na ta pitanja jer smo svi – svjesno – usred rasprave na tu temu i niko (još) nema konačno rješenje. Budući da svaku vrstu učenja treba vrednovati s obzirom na njen uspjeh, htjeli bi da pažljivo raspravimo taj aspekt. Jedno od rješenja tog pitanja nalazi se u izboru oblika vrednovanja! Ukoliko nastavnici i učenici procjenjuju postignuća tokom, a ne nakon procesa učenja (formativno vrednovanje), samo procjenjivanje imaće ulogu moderatora učenja i vodiće ka boljim rezultatima. Ovim poglavljem želimo da doprinesemo širem razumijevanju pojma učenja predstavljajući potpuno nepristrasno raznolike pristupe. Ne radi se o tome treba li vrednovanje uopšte provoditi, već koje ćemo oblike koristiti, u kojoj fazi i s kojim specifičnim ciljevima. Stoga postavljamo ova pitanja, isto kao što postavljamo pitanja o ispravnom izboru nastavnog metoda: nije samo pitanje ispravnog metoda ono što je bitno, već koji i kada koristiti. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava – kao što smo već ranije često napominjali – nije predmet. Mnogo je više. To je koncept koji učestvuje u stvaranju atmosfere pogodne za nastavni proces i učenje. Pri vrednovanju postignuća i kvaliteta rada učenika u sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ne testira se samo stečeno znanje, razvijene sposobnosti i stručnost u pojedinom predmetu. Ono uključuje i dinamične karakteristike kao što su stavovi, perceptivnost, kroskurikularne sposobnosti poput fleksibilnosti, komunikacije, interakcijskih vještina, argumentovanja, itd.. Vrednovanje se stoga odvija u različitim dimenzijama. To se odnosi na sve predmete. Postoje takođe određeni elementi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava koje jednostavno nećemo moći, ili htjeti, vrednovati, kao što su vrijednosti i stavovi, bez obzira što ih smatramo sastavnim dijelom niza kompetencija koje bi htjeli da razvijemo kod svojih učenika.

2. Zadatak i ključna pitanja za vrednovanje učenika, nastavnika i škola

2.1 Zadatak

U procesu planiranja časova i nastavnih jedinica posebnu pažnju zahtijevaju pitanja kako kontrolisati i osigurati učenički napredak, kako ga prepoznati, i na koji način vrednovati rezultate učenja i nastavnih aktivnosti. Stoga je prije samog držanja časa neophodno da se isplanira kako da se uspostavi, razmotri i poboljša učinak i kvalitet podučavanja, te na koji način da se zabilježi, analizira, poboljša i razmotriti rad učenika, kao i nastavne aktivnosti. Pritom je potrebno uzeti u obzir na osnovu kojih je mjerila i instrumenata moguće utvrditi u kolikoj mjeri su razred kao cjelina ili pojedinačni učenici ostvarili postavljene ciljeve, i na osnovu kojih će se kriterijuma – ukoliko je to potrebno – bazirati sistem ocjenjivanja.

U ovom poglavlju saznaćete više o vrednovanju učenika, nastavnika i škole kao cjeline.

2.2 Ključna pitanja

Proces učenja kod učenika:

- Kako se prepoznaje i vrednuje uspješno učenje?
- Na koji se način primjenjuje samovrednovanje i vrednovanje od strane drugih?
- Kako mogu biti siguran da su učenici postigli zadate ciljeve?
- Jesu li učenici tokom procesa učenja redovno imali osjećaj da napreduju?
- Jesu li svjesni svog napretka?
- Pruža li moj način podučavanja jednake mogućnosti uspjeha i dječacima i djevojčicama?
- Da li učenici svjesno posmatraju, kontrolišu i unapređuju svoje učenje i radne navike?
- Jesu li dobijali smjernice koje su im pomagale u učenju?
- Mogu li samostalno kontrolisati i procijeniti svoje navike učenja?
- Mogu li prepoznati navike učenja svojih drugova iz razreda putem međusobnih evaluacija?
- Osvrću li se učenici pri samovrednovanju i na vlastite ciljeve, standarde, kriterijume ili potrebe?
- Primjećujem li napredak pojedinačnih učenika?
- Kako da prepoznam poteškoće u učenju kod pojedinačnih učenika?
- Na koji način posmatram društvenu interakciju u razredu?
- Kako bilježim svoja zapažanja i vrednovanje pojedinačnih učenika i razreda kao cjeline?

Proces učenja kod nastavnika:

- Kako se prepoznaje i vrednuje uspješno učenje?
- Na koji se način primjenjuje samovrednovanje i vrednovanje od strane drugih?
- Kako, kada i s kim preispitujem svoj način podučavanja?
- Na koji način ostvarujem participaciju mojih učenika?
- Kako povezujem uspjeh ili neuspjeh svojih učenika s vlastitim načinom predavanja?
- Kako prepoznajem svoj napredak kao predavača i na koji način učim kao nastavnik?

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

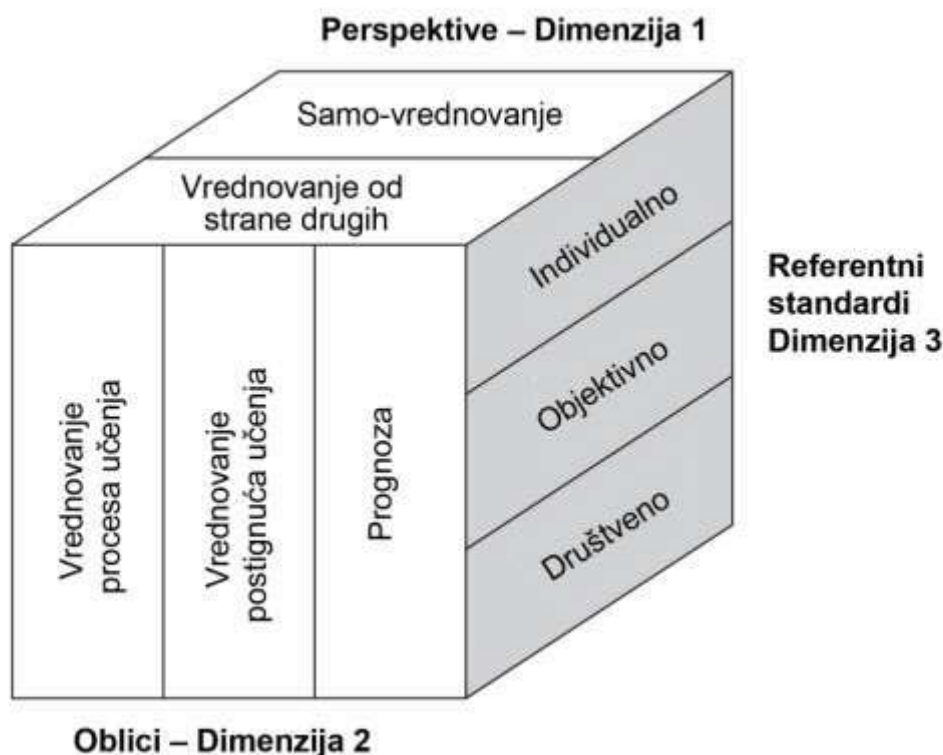
Radni materijal 1: Različite dimenzije vrednovanja

Različite dimenzije vrednovanja učenika obuhvataju tri nivoa. Pomoću sljedećeg modela kocke može da se objasni međuzavisnost te tri dimenzije.

Dimenzija 1 – perspektive: učenici mogu sami sebe vrednovati (samovrednovanje) ili ih mogu vrednovati drugi (vrednovanje od strane drugih).

Dimenzija 2 – oblici: vrednovanje može imati tri različita oblika – vrednovanje procesa učenja, vrednovanje postignuća učenja i prognostičko vrednovanje. Svaki oblik ima svoje prednosti i nedostatke.

Dimenzija 3 – referentni standardi: nastavnik se pri vrednovanju može orijentisati prema individualnom standardu (učenik), prema objektivnom standardu (cilj učenja) ili prema društvenom standardu (pozicija učenika u razredu). Kakav će uticaj vrednovanje imati na učenikov budući proces učenja zavisi u velikoj mjeri od referentnog standarda.

Prije nego što počnemo da razmatramo različite dimenzije moramo se zapitati koje kompetencije vrednujemo. U okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odgovor na to pitanje leži u tri kompetencije o kojima smo već raspravljali: kompetencija analize, kompetencija političkog odlučivanja i kompetencija aktivnog djelovanja.

U tom pogledu možemo postaviti i sljedeća pitanja koja se vrte oko aspekta postavljanja jasnih i objektivnih kriterijuma vrednovanja i procjenjivanja:

- Da li se testira i vrednuje ono što je suštinsko u postignućima učenika (trajno pohranjene informacije, primjermi sadržaji, a umjesto pukog poznavanja činjenica, „oruđa misli i djela”, vještine i sposobnosti)?
- Primjenjuju li se nepristrasni kriterijumi pri određivanju ocjena za rad učenika?
- Odgovaraju li standardi uspjeha na testu onima u nastavnom programu?

- Jesu li unaprijed određeni svi uslovi koji se moraju zadovoljiti da bi se postigla određena ocjena (različiti nivoi postignuća)?
- Omogućava li test i učenicima da razumiju koje su dijelove nastavnog cilja postigli?
- Jesu li osmišljeni različiti tipovi testiranja za učenike s različitim preduslovima za učenje?
- Mogu li učenici pojedinačno rješavati testove gdje to ima smisla (na primjer, mogu li da odaberu tačno vrijeme)?

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

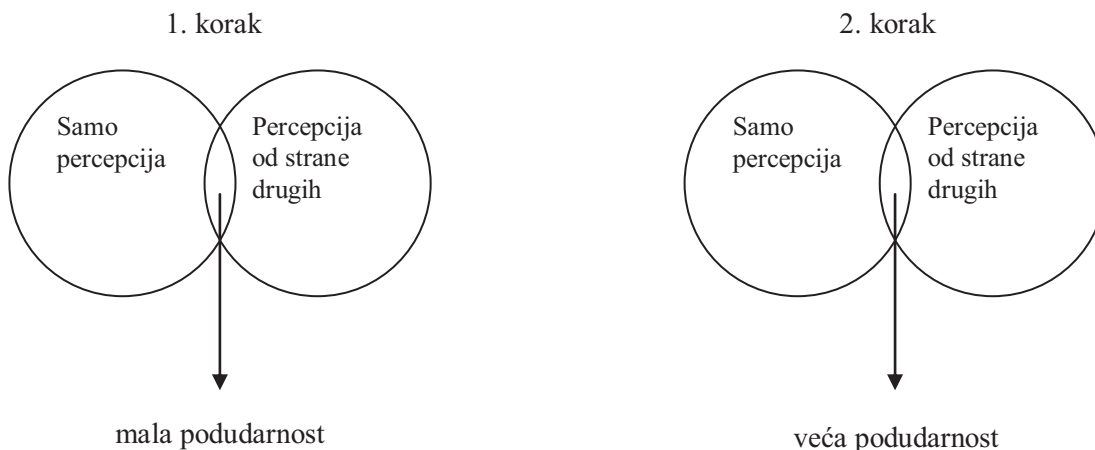
Radni materijal 2: Perspektive vrednovanja

Interno i eksterno vrednovanje omogućava pojedincu da dobije predstavu o vlastitom statusu učenja te da u skladu s tim poduzme dalje korake. Ona pomažu i u postavljanju novih ciljeva.

Svi ljudi su navikli na vrednovanje od strane drugih ljudi. Time što vas drugi ljudi procjenjuju dobijaju se povratne informacije od učenika, nastavnika ili roditelja.

Samovrednovanje opisuje sposobnost prosuđivanja samog sebe te izvođenja zaključaka na toj osnovi. To je bitan instrument u podsticanju autonomije učenika i umanjivanju potpune zavisnosti od nastavnikovih povratnih informacijama. Učenici koji su sposobni da realno prosude sami sebe stvaraju bolju sliku o vlastitom ja i manje su u opasnosti da se osjećaju nesigurnima. Manje će zavisiti o povratnim informacijama i pohvali i tako će primjerenije interpretirati reakcije nastavnika.

Samovrednovanje i vrednovanje od strane drugih ne moraju se nužno potpuno podudarati, ali treba ih saslušati na zajedničkim sastancima, o njima dobro razmisliti i raspraviti ih. Učenik na samog sebe ne gleda automatski na isti način kao i njegov nastavnik. Treba da se iznesu i rasprave različita gledišta. Na taj način se mogu ispraviti mrtvi uglovi, sužene perspektive ili gotovi stavovi. Učenici moraju korak po korak da nauče kako da prosude vlastite kompetencije i sposobnosti, kao i na koji način da pruže povratne informacije ostalim učenicima, kako da prihvate povratne informacije i rasprave ih. Takvim pristupom dolazi do veće podudarnosti između samovrednovanja i vrednovanja od strane drugih.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 3: Perspektive i oblici vrednovanja

Vrednovanje procesa učenja (formativno)

Svrha ove perspektive jeste da unaprijedi, upravlja i kontroliše učenikov proces učenja, kao i aktivnosti učenika i nastavnika u postizanju određenog cilja.

Vrednovanje postignuća učenja (sumativno)

Nakon određenog vremena završno vrednovanje sumira stečeno znanje i vještine učenika. Osnovna funkcija je informisanje, na primjer, učenika ili roditelja o nivou postignuća.

Prognostičko vrednovanje

Usmjereno je prema učenikovom daljnjem razvoju. U različitim fazama njegovog školovanja, ljudi uključeni u učenikov vaspitno-obrazovni proces (drugi učenici, nastavnici, roditelji, u nekim slučajevima školski psiholozi i lokalne vlasti) savjetuju kako bi učenik trebalo da nastavi svoju školsku karijeru.

Vrednovanje procesa učenja

Glavni cilj vrednovanja procesa učenja (ili formativnog vrednovanja) jeste da podrži pojedinačnog učenika. To dovodi do unapređenja djelotvornosti predavanja. Umjesto da se suzbijaju simptomi, istražuju se i obrađuju osnovni razlozi poteškoća u učenju (ti razlozi mogu biti i kognitivne i emocionalne prirode). Greške se ne ispravljaju, već analiziraju. Na taj način mogu da se razumiju ideje i misaoni sklop učenika i podrže s obzirom na postavljene ciljeve. Poteškoće treba da se rasprave zajedno s učenicima i mogu se rješavati upotrebom posebnih mjera ili zadataka podrške. Analiziranjem uzroka grešaka, učenici ne moraju da se istog trenutka prilagođavaju. Tom analizom uzroka grešaka učenici se ne osjećaju da su prepušteni na milost i nemilost svojim poteškoćama. Umjesto toga oni uče kako da razvijaju individualne strategije za suočavanje s vlastitim problemima.

U tom smislu uspješno učenje znači neprestano usmjeravanje procesa učenja i rad na greškama u čemu učestvuju i nastavnici i učenici, a ne samo traženje najboljeg metoda.

Mogućnosti vrednovanja procesa učenja:

- posmatranje;
- kratki, svakodnevni testovi;
- testovi nakon duže faze rada.

Testovi koji vrednuju procese učenja funkcionišu kao indikatori procesu podučavanja i učenja. Omogućavaju kako učenicima, tako i nastavnicima da provjere nivo postignuća. Praznine i nesigurnosti mogu se popuniti dodatnim zadacima.

Mogućnosti testiranja:

- posmatranje učenika pri rješavanju zadatka;
- precizno posmatranje i analiza izvršenih zadataka;
- individualni razgovori o izvršenim zadacima;
- postavljanje pitanja o načinu rješavanja problema;
- kratki testovi.

Kao rezultat posmatranja i razgovora o načinu rada na zadacima i o uzrocima grešaka proizilaze individualni ciljevi koje učenici postavljaju samostalno, u saradnji s nastavnikom, ili ih određuje sam nastavnik.

Logička posljedica primjene ovakvog načina vrednovanja je i pomak prema:

- učenju usmjerenom na ciljeve, a ne isključivo na sadržaje;
- individualizovanom podučavanju, umjesto podučavanju gdje svi rade na istom zadatku.

Vrednovanje postignuća učenja

Vrednovanje postignuća učenja (ili sumativno vrednovanje) sažeto je procjenjivanje učeničkih postignuća. Sumira sva stečena znanja i sposobnosti. Funkcioniše kao mehanizam povratnih informacija roditeljima, učenicima i nastavnicima. Može biti temelj podrške usmjerene na ciljeve.

Koristi se nakon dužih nastavnih jedinica posmatranjem i testiranjem. Informiše razne zainteresovane strane do kojeg su nivoa učenici postigli različite ciljeve. Primjeri procjenjivanja postignuća učenja su sve vrste testova koji ispituju učenikovo akumulirano znanje ili sposobnosti vezane za određeno područje predmeta u određenom vremenskom periodu (na primjer, kvizovi o demokratiji, testovi iz matematike, jezika ili društvenih nauka). Procjenjivanje postignuća učenja ima najširu primjenu u svim školskim predmetima. Iako je neophodno za ocjenjivanje učenika, i nastavniku daje uvid u selektivne informacije o sveobuhvatnom uspjehu učenika, takav oblik procjenjivanja nosi raznovrsne probleme.

Ocjene se koriste kao sredstvo povratnih informacija. Postoji nekoliko neriješenih problema vezanih uz davanje ocjena:

- Različiti nastavnici različito će da vrednuju isti rezultat rada jednog učenika. Procjenjivanje nije objektivno. Potpuno je nebitno o kojem se predmetu radi. Test iz matematike različiti nastavnici vrednovaće jednako različito kao i pisani sastav. Stoga na rezultat vrednovanja najveći uticaj ima nastavnik koji ocjenjuje. Za učenika i njegovo daljnje školovanje može da bude presudno u kojem će razredu i s kojim nastavnicima provesti svoje školske dane. Iz navedenog proizilazi da objektivnost kao kriterijum nije ispunjena.
- Nastavnik je sklon da različito vrednuje isti rad učenika u različitim vremenskim periodima. Procjenjivanje nije pouzdano. Bez obzira koji je predmet objekt procjenjivanja nastavnik će u različitim vremenskim periodima vrednovati drugačije. Iz navedenog proizilazi da nije ispunjen ni kriterijum pouzdanosti.
- Nije jasno definisano šta se ocjenom izražava (vještine, sposobnosti, znanje, stavovi?). Kad koriste ocjene pri vrednovanju postignuća, nastavnici u samu ocjenu integrišu različite aspekte, poput djelotvornih postignuća u prethodnom semestru, očekivan nivo postignuća, napredak ili nazadovanje u učenju u poređenju sa razrednim prosjekom, te motivacijske i disciplinske aspekte. Učeniku je jako teško da otkrije za šta je sve dobio određenu ocjenu. Oni često ne poznaju različite strategije procjenjivanja svojih nastavnika. Sadržaji mogu biti multidimenzionalni, a prostor interpretacije velik. Imajući na umu razne funkcije ocjena u našem društvu poput kvalifikacije, selekcije i integracije, interpretacija dobivenih ocjena postaje još složenija. Iz navedenog proizilazi da ni kriterijum validnosti nije ispunjen. Ocjene dobijene procjenjivanjem postignuća učenja u odnosu na većinu gore spomenutih funkcija nijesu iskoristivi pokazatelji za daljnje obrazovanje ili profesionalni uspjeh.
- Uobičajena praksa ocjenjivanja prema vrednovanju postignuća učenja ima vrlo bitan neželjeni učinak: ocjenjivanje u skladu s razrednim standardom kod akademski slabijih učenika izaziva još jači osjećaj neuspjeha. Budući da su malobrojna mjesta razredne skale uspjeha koja učenike karakterišu kao dobre ili odlične rezervisana uvijek za iste učenike, isti će se učenici uvijek nalaziti na drugoj strani te skale. Na istom mjestu će ostati čak i ako poboljšaju svoja akademska postignuća. Rangiranje učenika mjerenjem uspjeha s obzirom na razredni standard stoga može dovesti samo do gubitka motivacije i interesa jer se situacija ionako ne može promijeniti, posebno za slabije učenike.

- Ocjene nemaju primjenu u određenim situacijama ili fenomenima: možda je jednostavnije u predmetima poput matematike doći do netačnog ili ispravnog odgovora, ali u umjetničkim predmetima ili bilo kom drugom kreativnom području učenja, kao i kod učenja jezika, situacija je znatno komplikovanija. Razlog tome je izostanak ili nejasnost kriterijuma vrednovanja, kao i činjenica da različiti predmeti podstiču različite sposobnosti ili vještine. Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava može proizvesti vrlo kreativne ili inovativne ideje, dok se u drugim predmetima samo jedan odgovor može smatrati ispravnim. Upravo ovdje leži opasnost da ocjene, i želja za mogućnošću ocjenjivanja svega u metodi vrednovanja postignuća učenja, uzrokuju uniformisanost. Kreativna potraga za novim načinima rješavanja zadataka u takvim uslovima nije moguća.
- Aritmetika ocjenjivanja matematički nije valjana: u najboljem slučaju, ocjene ne mogu predstavljati ništa više osim grube procjene približnog ranga učenika unutar njegovog razreda. U tom pogledu, čak niti vrlo precizne matematičke metode ne mogu tu situaciju promijeniti na bolje. Računanje prosjeka ocjene pomoću sabiranja različitih ocjena i ponovnim dijeljenjem brojem datih ocjena može služiti samo kao dodatni izvor sigurnosti na vrlo površan način. Isto zavisi i od vremena kad je ocjena dobijena. Učenika koji je semestar započeo s lošijim ocjenama, ali koji je tokom vremena napredovao, trebalo bi vrednovati drugačije od učenika koji je tokom istog semestra nazadovao. Iako bi izračunati prosjek tih dvaju učenika mogao biti isti, nivo postignuća i napredak u učenju to nijesu.

U skladu sa navedenim problemima, vrednovanje postignuća učenja ne bi smio biti jedini način prikupljanja informacija o uspjehu učenika u obrazovanju za demokratiku i ljudska prava. Pri mjerenju stečenih sposobnosti i vještina učenika treba primijeniti i metode formativnog procjenjivanja.

Prognostičko vrednovanje

Prognostičko vrednovanje funkcioniše kao sredstvo procjene i predviđanja buduće karijere. Kombinuje osnovne aspekte preuzete iz vrednovanja procesa učenja i vrednovanja postignuća učenja, i nastoji da postavi dijagnozu budućnosti učenika. Postavlja pitanja poput: kako možemo podržati individualni razvoj i pozitivne procese učenja? Prognostičke procjene postaju izuzetno važne u različitim fazama učenikovog akademskog života:

- upis u školu;
- obnavljanja godine;
- mijenjanje razreda/škole;
- prelazak u različiti tip škole (na primjer, za učenike s posebnim potrebama);
- prelazak na viši nivo školovanja.

U tom pogledu se posljednjih decenija odvijaju rasprave treba li se prognostičko vrednovanje uopšte definisati kao oblik vrednovanja ili ga posmatrati kao funkciju vrednovanja.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 4: Referentni standardi

Postoje tri osnovna referentna standarda za vrednovanje i ocjenjivanje uspjeha učenika:

1. Individualni kriterijum: učenikov aktuelni učinak upoređuje se s ranijim.
2. Objektivni kriterijum: učenikov učinak upoređuje se s utvrđenim ciljevima učenja.
3. Društveni kriterijum: učenikov učinak upoređuje se s onim ostalih učenika unutar istog razreda ili iste starosne grupe.

Vrsta kriterijuma	Individualni kriterijum	Objektivni kriterijum	Društveni kriterijum
Referentne tačke	Napredak učenja	Cilj učenja	Linija normalne distribucije, aritmetička sredina, odstupanje
Informacije	Koliko su učenici naučili između vremena 1 i vremena 2?	U kojoj mjeri su se učenici približili cilju učenja?	Koliko je odstupanje individualnog napretka od prosjeka?
Vrsta procjenjivanja	Testovi, usmena procjena, izvještaj o napretku učenja, strukturisani oblik posmatranja	Testiranje postizanja ciljeva, izvještaj o napretku učenja, strukturisani oblik posmatranja	Testovi koji uključuju ocjenu orijentisanu na prosjek razreda
Pedagoška implikacija	Vrlo visoka	Vrlo visoka	Često se koristi za selekciju; ne igra ulogu u pružanju podrške učenicima

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 5: Vrednovanje učenika – uticaj vrednovanja na samospoznaju

Vrednovanje u školovanju široko je otvoreno polje. Ne utiče samo na vidljive eksplicitne kategorije poput učenikovih kvalifikacija, njegovog položaja u društvu na osnovu ocjena, i akademske karijere kao rezultat istih, već djeluje i na ostale aspekte unutar samog pojedinca kao što su slika o samom sebi, samopoštovanje i opšta spoznaja o vlastitim kompetencijama i sposobnostima. Škola igra veliku ulogu u spoznavanju vlastitih kompetencija, a njen neposredni uticaj zavisi od načina vrednovanja koji se odabere i sprovodi.

Društveni kriterijum

Zbog društvenog konteksta unutar kojeg se učenje u školi odvija, upotreba društvenog kriterijuma kao mjerila uspjeha može pružiti neophodne informacije o kompetencijama učenika u poređenju s ostatkom razreda. Procjene kompetencija iz komparativne društvene perspektive imaju snažan uticaj na stvaranju slike o samom sebi i samospoznaju učenika.

Individualni kriterijum

Upotreba individualnog kriterijuma podrazumijeva međusobno upoređivanje intraindividualnih razlika. Koja je razika između sadašnjih učenikovih postignuća u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava i onih prošlog mjeseca? U ovom slučaju koristi se privremeno poređenje. Mlađi učenici skloniji su tom kriterijumu kao sredstvu provjeravanja. Bilježi se količina “dodatne vrijednosti” tokom određenog vremenskog perioda, što učeniku omogućava dobijanje povratnih informacija o rasponu vlastitih postignuća, kao i povećavanju ili smanjivanju istog. Uspjeh jednog učenika ne upoređuje se s uspjehom ostalih. U fokusu je napredovanje. Ovaj način vrednovanja odgovara neformalnim procesima učenja koji se odvijaju i van školskih granica, gdje učenik autonomno procjenjuje vlastite kompetencije.

Objektivni kriterijum

Akademsko postignuće upoređuje se s ciljem učenja; individualni napredak sa realno ostvarivim ciljevima. Ovaj način vrednovanja predstavlja normu zasnovanu na postignutim ciljevima i informiše o pristupu cilju koji je definisan kao savršeno postignuće. Upoređivanje uspjeha pojedinog učenika s napretkom ostalih ovdje nije od značaja. Testovi su usmjereni prema jasno utvrđenim ciljevima i mjere postignuće u odnosu na određenu karakteristiku koju je odredio nastavnik. To takođe znači da nastavnik mora da postavi i predstavi ciljeve kojima učenici u svojim postignućima moraju težiti. Upravo se zbog toga, postignuća jednog učenika neće upoređivati s onima ostalih. Razna istraživanja na ovom području pokazala su da društveni procesi upoređivanja između učenika započinju tek kad u vrednovanju ne postoji objektivni kriterijum.

Koji su rezultati ove rasprave? Ako nastavnik želi da ojača sliku i samospoznaju svojih učenika, procjenjivanje bi trebalo da slijedi objektivni kriterijum. Ciljevi koje je nastavnik odredio moraju biti jasni i dobro objašnjeni učenicima.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 6: Lista provjere „Kako ocjenjujem svoje učenike?”

Prilikom ocjenjivanja učenika nastavnici bi trebalo da imaju na umu ključna načela sljedeće liste provjere:

- Vrednovanje treba da bude sredstvo podrške: pomoć pri definisanju vlastite pozicije, podsticaj za dalji rad, jačanje učeničke samospoznaje i slike o samima sebi.
- Vrednovanje treba da osposobi učenike i da im pomogne da sami procjenjuju svoje znanje i rezultate.
- Vrednovanje mora biti transparentno: učenici moraju poznavati osnove procjenjivanja, njegove kriterijume, kao i norme koje se upotrebljavaju.
- Vrednovanje mora biti primjereno sadržajima i ciljevima. Znanje se mora vrednovati drugačije od sposobnosti i vještina.
- Nastavnici moraju imati na umu funkciju selekcije koju vrše ocjenjivanjem. Osim samo sumativnog načina vrednovanja, u buduće metode i alate vrednovanja treba uvrstiti i razgovore i izvještaje. Samo na taj se način može unaprijediti otvorenost školskog sistema.
- Testove treba oblikovati tako da provjeravaju način na koji se pristupa zacrtanim ciljevima. (Oni takođe pružaju informacije o kvalitetu nastavnog procesa koji se koristio za pristupanje tim ciljevima: rezultati testova stoga ne prikazuju samo učenička postignuća, već i kvalitet nastavnikovog predavanja.)

Pitanja za samovrednovanje

Proces učenja učenika:

- Kako mogu biti siguran da su učenici postigli zadate ciljeve?
- Jesu li učenici tokom procesa učenja redovno imali osjećaj da napreduju?
- Jesu li svjesni svog napretka?
- Pruža li moj način predavanja jednake mogućnosti uspjeha i dječacima i djevojčicama?
- Da li učenici svjesno posmatraju, kontrolišu i unapređuju svoje učenje i radne navike?
- Jesu li učenici dobijali smjernice koje su im pomagale u učenju?
- Osvrću li se učenici pri samovrednovanju i na vlastite ciljeve, standarde, kriterijume ili potrebe?
- Primjećujem li napredak pojedinačnih učenika?
- Kako mogu prepoznati poteškoće u učenju kod pojedinačnih učenika?
- Na koji način posmatram društvenu interakciju u razredu?
 - Kako bilježim svoja zapažanja i procjene pojedinačnih učenika i razreda kao cjeline?

Neka pitanja o nastavnikovom procesu učenja:

- Kako, kada i s kim preispitujem svoj način podučavanja?
- Na koji način ostvarujem participaciju mojih učenika?
- Kako povezujem uspjeh ili neuspjeh svojih učenika s vlastitim načinom predavanja?
- Kako prepoznajem svoj napredak u predavanju, te na koji način kao nastavnik učim?

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 7: Vrednovanje nastavnika

Dobijanje povratnih informacija o postignućima učenika jedno je od osnovnih načela školovanja.³⁸ Dobijanje povratne informacije o kvalitetu podučavanja dio je profesionalne obuke. Isto kao što vrednujemo proces učenja i sticanje kompetencija, vještina i znanja naših učenika, od izuzetne važnosti je da se postigne da i nastavnici vrednuju vlastite metode predavanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Bez čvrste osnove u razumijevanju aktuelnih trendova u nastavi nemoguće je davati preporuke za dalje unapređenje ili poduzimati bilo kakve korake za nastavak razvoja nastavničkih vještina, metoda i strategija. Ali, koliko dobro nastavnici vrednuju vlastita predavanja? Činjenica je da je većina nastavnika sklona podcjenjivanju potencijala svojih učenika. Nadalje, često nijesu u stanju da prilagode svoje metode i stil nastave ako je to potrebno. Postaje još komplikovanije kada se u obzir uzmu i različite perspektive vrednovanja: nastavnička procjena vlastitog nastavnog procesa razlikuje se u velikoj mjeri od mišljenja svih ostalih grupa koje učestvuju u procjeni njihovog rada (učenici, roditelji, školska administracija, itd.).³⁹ Treba li podržati nastavnike u njihovim vlastitim uvjerenjima? Ili je neophodno da oni razviju nove kompetencije kako bi učinili korak nazad i iz te perspektive kritički, ali istovremeno i realno procijenili vlastito predavanje?

³⁸ Helmke A. (2003.), "Unterrichtsevaluation: Verfahren und Instrumente", *Schulmanagement*, (Vrednovanje nastave: Metodi i sredstva, Školski menadžment) 11, 8-11.

³⁹ Clausen M. i Schnabel K. U. (2002.), "Konstrukte der Unterrichtsqualität im Expertenurteil", *Unterrichtswissenschaft* (Stručna kategorizacija postavki o kvalitetu nastave, *Didaktika*) 30 (3), 246-60.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 8: Samovrednovanje nastavnika

Za svakodnevnu školsku praksu, samovrednovanje predavanja je najpragmatičniji i najjednostavniji metod procjenjivanja. Taj se metod među nastavnicima uobičajeno odvija automatski, ali ne i sistematično. U većini slučajeva, nastavnici preispituju svoj način predavanja kad smatraju da je to potrebno ili prema vlastitoj intuiciji, što se najčešće događa tek kad nijesu zadovoljni s ishodima. Sljedeća lista provjere može uveliko olakšati proces samovrednovanja:

- Kako sam podstakao proces učenja?
- Na koji način mogu održavati interesovanje učenika za nastavni sadržaj?
- Jesu li učenici bili usmjereni na glavne probleme ili zadatke?
- Je li jasan fokus održane lekcije?
- Koliko sam pitanja postavio?
- Kakva sam pitanja postavio?
- Kakva pitanja su postavljali učenici?
- Jesu li pitanja bila vezana uz probleme ili zadatke?
- Koje su ideje i zamisli učenika podstakla koja pitanja?
- Jesam li slušao učenike?
- Jesu li se u razredu poštovala dogovorena pravila komunikacije?
- Kako sam reagovao na ideje učenika?
- Jesam li ih doslovno ponovio?
- Jesam li koristio stereotipne oblike stimulisanja učenika?
- Jesam li podržavao interakciju između učenika?
- Koliki je približan postotak mojih ideja?
- Koliki je približan postotak ideja učenika?
- Jesu li neki učenici imali izuzetno visoki postotak ideja?
- Kakvo je bilo učestvovanje djevojčica u poređenju sa dječacima?
- Kakvim su idejama takozvani “problematični” učenici doprinijeli?
- Jesam li se koncentrisao na određene učenike?
- Kako su nastale konfliktne situacije?
- Kakav je bio tok sukoba?
- Na koji su način sukobi rješavani?
- Jesu li učenici razumijeli dobijene zadatke?
- Kako su ti zadaci integrisani u proces učenja?
- Kakva sam sredstva podrške omogućio?
- Na koji su način rezultati predstavljani?
- Na koji su način znanje, spoznaje ili zaključci zabilježeni?
- Ostala pitanja?

Potrebno je naglasiti da primjena ovakvih pitanja u vrednovanju vlastitog rada ima smisla jedino uz osnovu solidnog, naučno utemeljenog i iskustvom utvrđenog znanja o nastavnom procesu i njegovim učincima. U svim ostalim slučajevima puko odgovaranje na pitanja predstavljaće samo izvršavanje dužnosti, i ništa više. Osim toga, većina korištenih lista provjere nešto je poput klupka različitih aspekata, ni jedna od njih ne objedinjuje sve aspekte koji bi se tokom izvođenja nastavnog časa mogli pojaviti. Stoga je pri upotrebi lista provjere izuzetno bitno da se ostave otvorenim ili da se sačuva mjesto za aspekte koje je nemoguće predvidjeti.⁴⁰

⁴⁰ Becker G. E. (1998.), *Unterricht auswerten und beurteilen (Vrednovanje i ocjenjivanje nastave)*, Beltz, Weinheim

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 9: Rad s dnevnicima, zapisnicima, portfolijima⁴¹

Preispitivanje vlastitog načina predavanja uz upotrebu dnevnika, zapisnika ili portfolija može biti idealan metod samovrednovanja, kao i dobra osnova za otvaranje didaktičkih i pedagoških rasprava.

Dnevnici

Dnevnik je uobičajeno sastavljen na način da dopušta neku vrstu dijaloga (s nastavnicima iz iste ili druge škole, itd.). Nastavnik u dnevnik zapisuje svoja svakodnevna iskustva istovremeno izražavajući lične interpretacije i osjećaje u vezi određenih lekcija, te vlastitog ponašanja ili načina interakcije. Dnevnik dopušta unošenje ličnih napomena i otvoren je za napomene drugih. Sam čin uspostavljanja dijaloga kao i čitanje tuđih ličnih napomena, interpretacija i misli o nečem što je sam nastavnik već dobro preispitao, omogućava visok nivo razmišljanja o procesima nastave i učenja, te ostavlja dodatni prostor za raspravu. Za razmatranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava preporučljivo je da su i ostali nastavnici koji zapisuju napomene upoznati s obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava

Zapisnik

Zapisnik je opis procesa bez ikakvih komentara ili ličnih napomena. U njemu se nalaze čiste činjenice i njihova preglednost koristi nastavniku pri razmatranju vlastitog rada. U tom smislu zapisnik se može uporediti s dnevnikom bez elemenata lične interpretacije i dijaloga. Ali, upotreba zapisnika ima smisla jedino ako se nastavnik na njihov sadržaj osvrće nakon relativno kratkog vremenskog perioda. Budući da ne sadrži nikakve napomene ni interpretacije poprilično je otežano nakon dužeg vremenskog perioda prisjetiti se određenih elemenata nastavnog časa samo na osnovu pukih činjenica.

Portfolio

Portfolio je za nastavnike zbirka materijala koje je osmislio i sastavio sam nastavnik. Namjena mu je da prikaže jake strane njegove nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, kao i zacrtana područja daljeg razvoja. Portfolio je zamišljen kao instrument da se prikažu sposobnosti nastavnika u određenom području. U savremenoj obuci i pripravnničkom usavršavanju nastavnika portfoliji su postali uobičajeni instrument kvalifikacije. U drugom smislu portfolio je instrument razmišljanja. Otvara prostor kritici i vrednuje učinak nastavnih časova, metoda, interakcije s učenicima, itd. Portfolio može obuhvatati:

- kratku biografiju nastavnika;
- opis razreda;
- odabrane nastavne časove (uključujući radne listove, materijale za učenike);
- ocijenjene radove učenika;
- rezultate testova (ukoliko ih ima);
- ličnu izjavu nastavnika o svojoj filozofiji podučavanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- radove poput video snimaka ili fotografija određenih nastavnih časova obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- povratne informacije kolega nastavnika iz iste ili drugih škola koji su posjetili časove obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- dokumentacija projekta u sklopu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ukoliko ih je nastavnik provodio.

⁴¹ Predloženi metodi ovog radnog materijala mogu se upotrebljavati i za učenike i predstavljaju ustaljena nastavna sredstva u kulturi nastave i učenja u raznim zemljama Evrope.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 10: Kooperativna nastava i povratne informacije kolega nastavnika

Planiranje časova obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u saradnji s kolegom nastavnikom može nesumnjivo biti korisno sredstvo za uzajamnu razmjenu informacija i koordinaciju, kao i za razvoj razreda, uključujući i vrednovanje djelotvornosti takvog procesa.⁴² Saradničko planiranje može se ograničiti isključivo na pripremanje lekcije (kakva je praksa u većini zemalja) ili se može razviti u zajedničko podučavanje te lekcije (putem timskog podučavanja). Institucije za obuku nastavnika mnogih zemalja Evrope još uvijek ne daju veliki prioritet pokretanju kooperativnog načina planiranja i predavanja. Kultura otvaranja vrata prema drugima proces je koji zahtijeva duži period razvoja.

Ostaje i dalje zanimljiv fenomen da mnogi nastavnici nerado blisko sarađuju sa svojim kolegama.⁴³ Je li razlog tome nedostatak dobrih primjera u praksi? Ili možda strah nastavnika da će još više vremena morati da provodi u školi? Ili se pak razlog nalazi u činjenici da se nastavnici plaše da budu vrednovani od strane svojih kolega?

Kao primjer oblika kooperativnog planiranja i predavanja, jedno rješenje za uštedu dragocjenog vremena mogle bi da budu grupne prezentacije među kolegama u nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Sljedeći prijedlog može služiti kao uputstvo:⁴⁴

Veličina grupe:	Tri nastavnika posjećuju jedni druge dva puta u svakom polugodištu (svaki nastavnik prima dvije posjete i ide u četiri – u posjetu uvijek idu dva nastavnika zajedno).
Organizacija:	Ta tri nastavnika zajedno planiraju hospitaciju u skladu sa postojećom rasporedom na decentralizovan način.
Relevantnost predmeta:	Nastavnici jedan kod drugog prisustvuju nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Nije bitno za koje su predmete specijalizovani (ili koje su ranije podučavali).
Sastavljanje grupe:	Razlog sastavljanja grupe može biti prijateljstvo ili simpatija, što osigurava minimalnu količinu povjerenja.
Zadatak direktora:	Uloga direktora jeste vođenje evidencije o minimalnom broju uzajamnih posjeta. Ne bi trebalo da se upliće u sadržaj i tematiku nastavnog procesa.
Tematski fokus:	Pitanja koja čine glavnu tačku takvih hospitacija mogu nastati na osnovu raznih interesovanja i konteksta: a) nastavnik želi da dobije povratne informacije o određenom pitanju, b) odabran je ili već uveden novi metod/aktivnost i potrebno ga je evaluirati c) neophodna je evaluacija pedagoških načela (na primjer, formulisanih u školskom programu ili profilu).

Postoji više razloga za dodavanje elemenata povratnih informacija od strane kolega nastavnika i zajedničkih observacija i analize časova do kooperativnog planiranja nastave. Opserviranje rada kolega u nastavi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava pozitivno će djelovati na bolje promišljanje vlastite nastave tog predmeta. Ono ne služi samo kao instrument postavljanja dijagnoze, već i kao instrument unapređivanja vlastitih stilova i metoda.

⁴² Helmke A. (2003.), "Unterrichtsevaluation: Verfahren und Instrumente", *Schulmanagement*, (Vrednovanje nastave: Metodi i sredstva, Školski menadžment) 1, 8-11.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Klippert H. (2000.), *Pädagogische Schulentwicklung. Planungs- und Arbeitshilfen zur Förderung einer neuen Lernkultur (Pedagoški razvoj škola. Pomoćna sredstva za planiranje i rad u promovisanju nove kulture učenja)*, Beltz, Weinheim.

Za to postoje razlozi:⁴⁵

- Mnogo se djelotvornije učiti kako predavati u stvarnoj nastavi, nego zajedničkim razmišljanjem ili hipotetičnim modelom stvarne, ali ne i isprobane nastave.
- Postoje mnogi detalji koji se ne mogu lako objasniti samim razgovorom o nastavnom času kao što su radne rutine, govor tijela, mimika, ponašanje u komunikaciji, itd.
- Promjena perspektive i posmatranje nastavne jedinice sa većeg odstojanja pruža bolji uvid u vlastitu nastavu.
- Opservacija časa rasterećuje nastavnika od aktivnog djelovanja. Tako je moguće percipirati više detalja i stvoriti više prostora za razmišljanje.
- Iz svakog opserviranog časa moguće je usvojiti više sugestija za vlastito predavanje. Raznolikost ličnosti i stilova predavanja može biti zanimljiv izvor podsticaja koje nastavnik nakon završenog pripravničkog staža više ne dobija u svakodnevnom radu.
- Opserviranje nastave i svih elemenata planiranja i promišljanja obuhvata raspravu o didaktičkim i metodičkim pitanjima i sastavni je dio razvoja škole s polazištem na nivou nastavnika.

⁴⁵ Leuders T. (2001.), *Qualität im Mathematikunterricht der Sekundarstufe I und II (Kvalitetna nastava matematike na srednjoškolskom nivou I i II)* Cornelsen, Berlin

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 11: Vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama

Demokratija nije automatski mehanizam. Ona je s jedne strane istorijsko postignuće u starim demokratijama, a s druge rezultat dugotrajnog procesa koji zavisi od specifične situacije pojedine zemlje. Demokratski stavovi ne nastaju sami od sebe, već ih svaka pojedina osoba mora sticati kroz iskustva u društvenom kontekstu, u porodici i u školi. Demokratija se ne može učiti samo u okviru nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Ona se mora razvijati u svim formalnim i neformalnim strukturama škole. Škola stoga posjeduje ključnu ulogu u uspostavljanju stabilnog demokratskog društva. Osim toga, „demokratski uspostavljena škola, koja demokratski i funkcionira, neće samo promovirati obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i pripremiti svoje učenike da postanu angažovani i demokratski obrazovani građani; ona će na taj način postati i mnogo sretnija, kreativnija i uspješnija ustanova”.⁴⁶

Rad škola moguće je vrednovati korištenjem određenih kriterijuma za utvrđivanje kvaliteta predavanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, kao i stepena ostvarenja i primjene vrijednosti ljudskih prava i demokratije u školama. To je moguće upotrebom metoda samovrednovanja.

Za evaluaciju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama potrebni su indikatori koji upućuju na različite aspekte školovanja. Ta tri glavna područja su:⁴⁷

- nastavni plan i program, učenje i predavanje;
- školsko okruženje i etos;
- menadžment i razvoj.

Ti indikatori nadalje prikazuju obrazovanje za demokratiju i ljudska prava kao načelo školske politike i organizacije, te kao pedagoški proces.

U ovom priručniku predstavljamo instrumente i nastavna sredstva za samovrednovanje škola, koji uključuju sve njene učesnike, a ne samo vanjske procjenitelje. Samovrednovanje u ovom kontekstu znači takođe posmatranje vrednovanja kao polazišta procesa unapređenja, a ne kao završetka nekog procesa.

Za detaljniji opis mjerenja rada škole u pogledu demokratskog upravljanja vidi radne materijale 12 do 18.

⁴⁶ Savjet Evrope (2007.), *Democratic School Governance (Demokratsko upravljanje školama)*, Strasbourg, str. 6.

⁴⁷ Savjet Evrope (2005.), *Democratic School Governance (Demokratsko upravljanje školama)*, Strasbourg.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 12: Indikatori kvaliteta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama

„Nastavno sredstvo za osiguranje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školama” Savjeta Evrope obuhvata niz indikatora podijeljenih u podteme i opise željenog kvaliteta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama. Prikazani kriterijumi mogu se upotrijebiti u procjenjivanju i evaluaciji. Njihova primjena omogućit će poređenje između trenutnog statusa škole u odnosu na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i željenih ciljeva.

Sljedeća tabela – dio gore navedenog nastavnog sredstva – može se koristiti za vrednovanje trenutnog statusa obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi u skladu sa indikatorima kvaliteta.⁴⁸

Područja	Indikatori kvaliteta	Podteme
Nastavni plan i program, učenje i predavanje	Indikator 1 Je li jasno vidljiv odgovarajući položaj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u okviru školskih ciljeva, politike i kurikuluma?	<ul style="list-style-type: none"> Školske politike Planiranje razvoja škole kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i školski nastavni plan i program Koordinacija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava
	Indikator 2 Je li jasno vidljivo sticanje razumijevanja o obrazovanju za demokratiju i ljudska prava od strane učenika i nastavnika, kao i primjena njegovih principa u svakodnevnoj školskoj i razrednoj praksi?	<ul style="list-style-type: none"> Školske politike Planiranje razvoja škole kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i školski nastavni plan i program Koordinacija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava
	Indikator 3 Jesu li oblik i primjena vrednovanja unutar škole u skladu s obrazovanjem za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> Transparentnost Pravednost Napredak
Školski etos i okruženje	Indikator 4 Da li školski etos primjereno odražava principe obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> Primjena principa i vrijednosti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u svakodnevnom životu Odnos i oblici autoriteta Mogućnosti participacije i samoizražavanja Procedure rješavanja sukoba i ophođenja s nasiljem, maltretiranjem i diskriminacijom, uključujući disciplinske mjere
Menadžment i razvoj	Indikator 5 Je li jasno vidljivo djelotvorno vođenje škole zasnovano na principima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> Stil vođenja Odlučivanje Podijeljena odgovornost, saradnja i timski rad Pristupačnost
	Indikator 6 Posjeduje li škola temeljni plan razvoja koji odražava principe obrazovanja za demokratiju i ljudska prava?	<ul style="list-style-type: none"> Participacija i uključenost Profesionalni i organizacijski razvoj Upravljanje resursima Samovrednovanje, praćenje razvoja i odgovornost

(Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 58)

48. 2005., Kada je ovo nastavno sredstvo osmišljeno, indikatori u tabeli odnosili su se samo na Vaspitanje i obrazovanje za demokratsko građanstvo. Proširenje koncepta na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava dodato je u tabelu tek u ovom priručniku

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 13: Opšti principi za vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava je dinamičan, sveobuhvatan i progresivan koncept. Zastupa ideju škole kao zajednice učenja i podučavanja za život u demokratiji, koja uveliko nadilazi bilo koji pojedinačni školski predmet, klasično podučavanje u učionici ili tradicionalni odnos nastavnik-učenik (Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 80).

Vrijednosti, stavovi i ponašanje

Kako je već istaknuto u prvom dijelu ovog priručnika, obrazovanje za demokratiju i ljudska prava primarno je usmjereno na promjene vrijednosti i stavova – ali i ponašanja. Kao i kod svake druge evaluacije – bilo učenika, nastavnika ili škole – vrednovanje dimenzija kao što su vrijednosti i stavovi izuzetno je zahtjevan posao budući da podrazumijeva rizik vrlo subjektivne interpretacije. Osim toga, vrijednosti i stavovi se ne izražavaju samo eksplicitno kroz određeno ponašanje, već i implicitno načinom rada, komunikacije i organizacije same škole.

Kako prikupiti podatke

Vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi može se sprovesti na različite načine. Indikatori obrazovanja za demokratiju i ljudska prava pružaju tek opšti okvir za uspostavljanje različitih načina prikupljanja podataka ili definisanja različitih metoda za dobijanje informacija.

U tu svrhu mogu da posluže sljedeća pitanja (ibid., str. 81):

Šta: Koje informacije i naznake treba tražiti?

- > Organizacija škole
- > preovladavajuće vrijednosti u učionici
- > razumijevanje ključnih koncepata
- > odnosi autoriteta, itd.

Gdje: Na koje se nastavno okruženje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odnosi dotični indikator/podtema i gdje je to jasno uočljivo?

- > predavanje u razredu
- > jutarnji zbor učenika prije početka nastave
- > rad u grupama u okviru nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava
- > školske proslave
- > sedmica projekata, itd.

Materijal: Koji dokumenti mogu pružiti neophodne informacije?

- > službeni dokument školske politike
- > nastavni planovi i programi
- > školski statut
- > učenička povelja
- > etički kodeks nastavnika, itd.

Ko: Koje osobe/interesne grupe mogu pružiti neophodne informacije?

- > učenici
- > nastavnici
- > roditelji
- > lokalna uprava
- > NVO, itd.

Kako: Na koji način će se prikupljati podaci, koji će se metod koristiti?

- > upitnici
- > ciljne grupe
- > rasprave
- > individualni intervjui
- > posmatranje, itd.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 14: Smjernice za samovrednovanje škola

Kada škola odluči da sprovede samovrednovanje u odnosu na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava mora biti svjesna činjenice da taj proces zahtijeva duži vremenski period, možda čak i cijelu školsku godinu. To može biti izrazito izazovan period koji uključuje mnoge različite korake i aktivnosti.

Sljedeća lista, preuzeta iz poglavlja „Nastavna sredstva za osiguranje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školama” (Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 73) može biti od velike pomoći za podsjećanje na glavne smjernice. Potrebno je:⁴⁹

- podizati svijest svih interesnih grupa o neophodnosti i samom procesu samovrednovanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kao sredstva za lični, profesionalni i školski napredak;
- osigurati da su sve interesne grupe informisane o evaluacijskom okviru za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, kao i o njegovoj svrsi;
- izabrati najprikladniji pristup za samovrednovanje u dogovoru sa širokim rasponom interesnih grupa i stručnjaka;
- osmisliti kvalitetne i pouzdane evaluacijske alate (poput upitnika, pitanja za intervju) u saradnji sa stručnjacima iz raznih instituta za istraživanje vaspitanja i obrazovanja ili ustanova za obuku nastavnika;
- pripremiti školsko osoblje i ostale interesne grupe za evaluaciju, uključujući i njihovu obuku za korištenje evaluacijskih alata; i
- stvoriti atmosferu istinitosti, iskrenog razmišljanja, povjerenja, inkluzivnosti, pouzdanosti i odgovornosti za ishode.

- Prepoznati i umanjiti negativne konotacije vrednovanja.
- Shvatiti izazov samovrednovanja kao proces učenja.
- Razviti znanje i vještine vrednovanja.
- Učvrstiti posvećenost svih uključenih unapređenju škole.

49. Kada je ovo nastavno sredstvo osmišljeno 2005. godine, smjernice su se odnosile samo na Vaspitanje i obrazovanje za demokratsko građanstvo. Proširenje koncepta na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava dodato je tek u ovom priručniku.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 15: Uključivanje raznih interesnih grupa u vrednovanje obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školama

Kada škola odluči da sprovede samovrednovanje, neophodna je dobra organizacija. U idealnom slučaju trebalo bi da postoji jedna osoba odgovorna za upravljanje i nadgledanje cijelog procesa. U mnogim slučajevima ta uloga pripada školskom direktoru ili nekoj drugoj osobi kojoj je jasno namijenjen taj zadatak. Odgovorna osoba mora biti svjesna da usmjeravanje tog procesa zahtijeva visok nivo saradnje i podrške, više nego čvrsto i odlučno vodstvo. Kao što je istaknuto u smjericama za samovrednovanje škola (Radni materijal 14), proces samovrednovanja ne bi smjeli da otežavaju nastavnici ili učenici u svrhu iskazivanja moći ili kontrole.

Stoga treba primijeniti pristup kojeg odlikuje spremnost na učestvovanje i saradnju (Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 74).

Sljedeće preporuke rezimiraju najbitnije činjenice kod uključivanja raznih interesnih grupa.

Uspostavljanje evaluacijskog tima

Evaluacijski tim sačinjava sedam do devet osoba. Može uključivati školskog direktora, jednog ili dva nastavnika, jednog ili dva predstavnika učenika, školskog savjetnika (u nekim zemljama to je pedagog ili školski psiholog), jednog roditelja, jednog predstavnika lokalne zajednice (ili predstavnika NVO-a) i jednog predstavnika iz istraživačko-naučnog instituta ili ustanove za obuku nastavnika.

Zadaci evaluacijskog tima su sljedeći (ibid., str. 75):

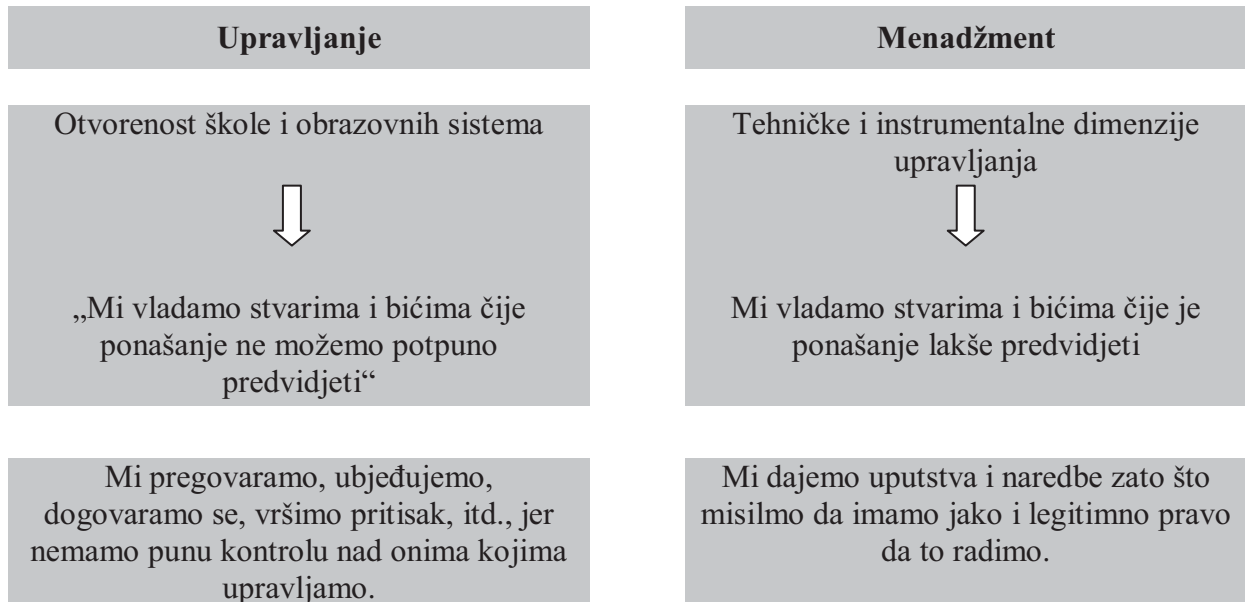
- pripremiti evaluacijske instrumente;
- omogućiti obuku školskog osoblja za evaluacijske tehnike i upotrebu evaluacijskih instrumenata u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava;
- pružati informacije i savjete evaluatorima i interesnim grupama tokom cijelog procesa;
- pratiti implementaciju evaluacijskih instrumenata;
- analizirati i interpretirati rezultate u saradnji i dogovoru sa širokim rasponom interesnih grupa i vanjskih stručnjaka;
- pripremiti različite oblike izvještaja za različite interesne grupe;
- primati i analizirati komentare i prijedloge interesnih grupa nakon njihove revizije izvještaja.

Važna napomena: načelno, mišljenja različitih interesnih grupa treba da se traže i upoređuju (na primjer, pomoću uporednih upitnika). U ovom kontekstu presudni su stavovi učenika imajući u vidu proces sticanja kompetencija kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava kao što su samopromišljanje, kritičko razmišljanje, odgovornost za napredak i promjenu (ibid., str. 77). Evaluacijski tim mora posebno uzeti u obzir fenomen „politički korektnih” odgovora učenika u kontekstu nastavnog procesa i škole. To se u određenoj mjeri može umanjiti jasnim definisanjem korištenih metoda (intervjui vršnjaka, vrlo otvoreni upitnici, anonimnost, povjerljivost, itd.).

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 16: Upravljanje i menadžment u školi⁵⁰

Rad škole može se mjeriti i posmatranjem načina na koji se procesi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava odražavaju u načinu na koji se njom upravlja. U svezi s tim koristi se pojam “demokratsko upravljanje školama”. U tom su kontekstu značajne dvije vrste procesa koji se međusobno moraju razlikovati:

Menadžment stoga opisuje organizacijske aspekte te tehničku, kao i instrumentalnu dimenziju u školi ili vaspitno-obrazovnom sistemu. Kroz uvođenje sve više i više otvorenih procesa u škole koje karakterišu različite složene potrebe i interesi, pribjegava se upotrebi pojma „upravljanje” (Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2007., str. 9).

Prednosti demokratskog upravljanja školama mogu se sažeti u sljedećim tačkama (ibid., str. 9):

- poboljšava disciplinu;
- smanjuje sukobe;
- čini školu konkurentnijom;
- obezbjeđuje održivost demokratije u budućnosti.

50. Za vrednovanje škole u odnosu na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava predstavili smo indikatore u okviru Radnog materijala 11.

Vrednovanje učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 17: Fokus na demokratsko upravljanje školama

Za vrednovanje trenutnog statusa škole u smisli primjene obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kao i odnosa između njegove teorije i primjene ili politike i praktikovane demokratije predlažemo sljedeću tabelu (Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2007.).

Svaka škola obuhvata tri glavna principa u kontekstu obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Glavna principi su:

- prava i odgovornosti;
- aktivna participacija;
- poštovanje različitosti.

U svakoj školi postoje i ključna područja gdje je uočljiva primjena tih principa. Ključna područja su:

- upravljanje, vođstvo i javna odgovornost;
- vaspitanje i obrazovanje usmjereno na sticanje vrijednosti;
- saradnja, komunikacija i angažiranost: konkurentnost;
- učenička disciplina.

U skladu sa sljedećom tabelom, u svakom od ključnih područja mogu se posmatrati različiti nivoi ostvarivanja ključnih principa.

	Prava i odgovornosti	Aktivna participacija	Poštovanje različitosti
Upravljanje, vođstvo, menadžment i javna odgovornost			
Vaspitanje i obrazovanje usmjereno na sticanje vrijednosti			
Saradnja, komunikacija i angažovanost			
Učenička disciplina			

Dalje informacije za bolje razumijevanje i upotrebu ove tabele mogu se pronaći u pomoćnom nastavnom sredstvu “Demokratsko upravljanje školama” (www.coe.int/edc).

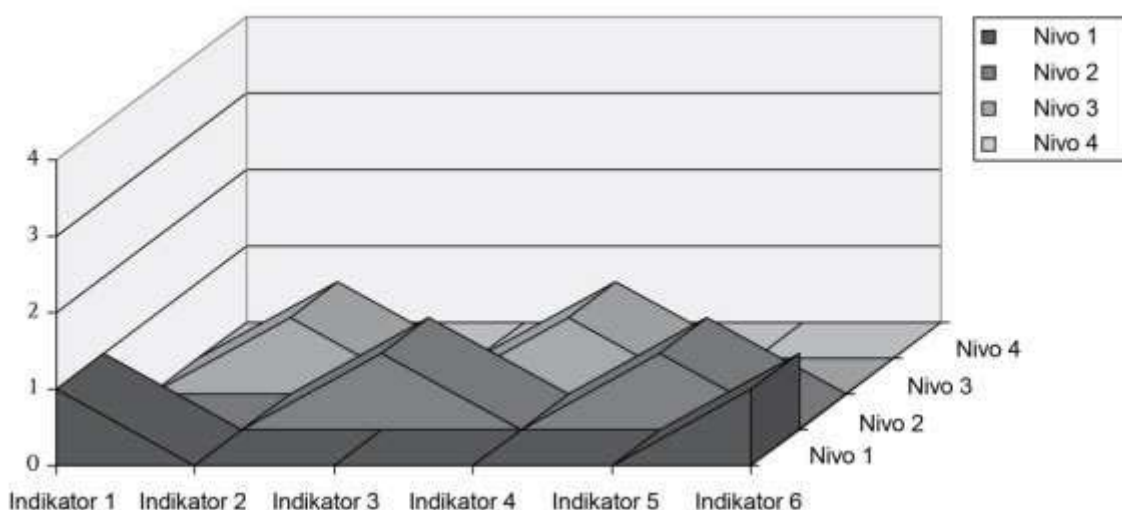
Vrednovanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 18: Kako analizirati i interpretirati rezultate vrednovanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Postoji mnogo načina za analizu, kategorizaciju i interpretaciju rezultata vrednovanja. Pri upotrebi indikatora kvaliteta obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, predloženih u okviru Radnog materijala 12, jedan od najdjelotvornijih i najlakših načina jeste da se započne s prepoznavanjem jakih i slabih strana u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava. U tu svrhu Savjet Evrope predlaže korištenje četiri nivoa i analiziranje svakog indikatora u skladu s njima (Savjet Evrope, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 88):

- Nivo 1 – izražene slabosti u većini ili svim područjima;
- Nivo 2 – više slabih, manje jakih strana;
- Nivo 3 – više jakih, manje slabih strana;
- Nivo 4 – jače strane u većini ili svim područjima bez izraženih slabosti.

Jedan od načina predstavljanja rezultata takve analize je upotreba dijagrama koji prikazuje sveukupni učinak u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, no istovremeno i iznosi različite indikatore. Donji primjer fiktivne škole ilustruje navedeno:

Proces donošenja zaključka treba da pokrije četiri osnovna područja (ibid., str. 91):

- postignuće škole kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava uopšte;
- položaj škole u odnosu na svaki indikator kvaliteta;
- najuspješnije i najslabije aspekte obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi;
- najkritičnije tačke koje bi mogle otežati dalji razvoj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u školi.